

Obr. 1: Stvolínky (okres Česká Lípa), kostel Všem svatých, celková situace, pohled od severozápadu (není-li uvedeno jinak, všechny snímky autorky, 2006).

NOVÉ POZNATKY KE STAVEBNÍMU VÝVOJI KOSTELA VŠECH SVATÝCH VE STVOLÍNKÁCH

HELENA AMMERICH – ELIŠKA
FECHNEROVÁ – ZOI SPYRANTI

ÚVOD

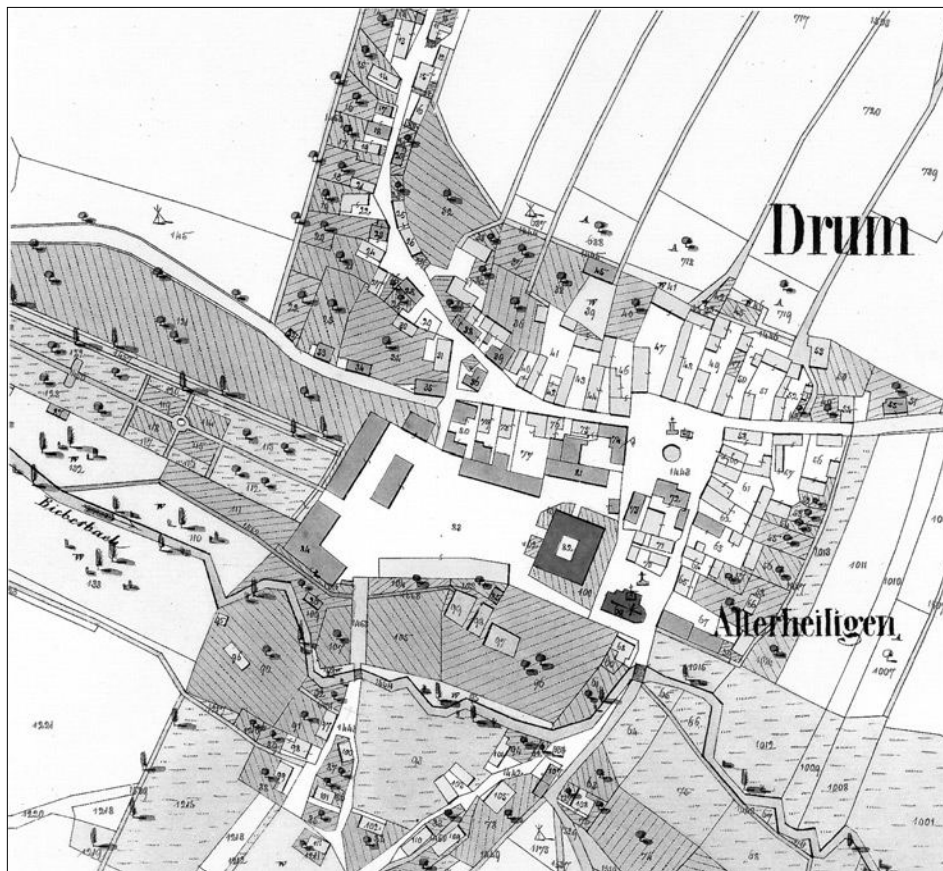
Stavebnímu vývoji farního kostela Všem svatých ve Stvolínkách (okres Česká Lípa) byl již v nejnovější době věnován badatelský zájem, a sice v rámci širěji založené práce o románské a gotické sakrální architektuře českolipského okresu.¹⁾ Tato záslužná studie věnuje v první řadě pozornost středověkému původu kostela, i zde však vzhledem ke svému spíše orientačnímu charakteru ponechává některé otázky nezodpovězené nebo sporné. Cílem podrobného průzkumu, jehož výsledky zde předkládáme, bylo nejen pokusit se osvětlit tyto problematické body, a přispět tak k úplnějšímu poznání sakrálních staveb středověkého původu v regionu, nýbrž především podat pokud možno komplexní obraz stavebního vývoje kostela ve všech etapách jeho existence, a vytvořit tak spolehlivý základ pro postupnou památkovou obnovu značně poškozeného objek-

tu. Lze si jen přát, aby se námi pořízený průzkum nestal posledním podrobným zachycením této cenné kulturní památky před jejím zánikem.

Ačkoli se jedná o venkovskou sakrální stavbu regionálního významu, domníváme se, že téma může být zejména vzhledem k použité metodě dokumentace zajímavé také pro širší odbornou veřejnost. Tato metoda, stručně nastíněná níže, vychází z praxe zprostředkované nám v průběhu postgraduálního studia památkové péče na Technické univerzitě v Berlíně (stavebněhistorický průzkum stvolíneckého farního kostela jsme zpracovávali jako závěrečnou práci v rámci tohoto studia).²⁾ Metoda strukturovaného textu, propojeného s obrazovou dokumentací (tzv. raumbuch), stejně jako podrobná plánová dokumentace, zachycující také různé nepravidelnosti, deformace a poškození konstrukcí a jejich prvků, jsou v našem prostředí zatím spíše ojedinělé; v tomto smyslu snad může být náš příspěvek určitou inspirací.

Obr. 2: Stvolínky, pohled na jižní zástavbu návsi s kostelem Všem svatých v pozadí, historický snímek asi z 1. třetiny 20. století (NPÚ, ústřední pracoviště Praha, sbírka fotodokumentace, Stvolínky, inv. č. F45.105).

Obr. 3: Stvolínky, výřez z císařského otisku mapy stabilního katastru, 1843 (originál uložen v Ústředním archivu zeměměřičství a katastru Zeměměřického úřadu v Praze, sign. B2/a/6 C7522).

Plánová dokumentace, a sice půdorys, podélný řez, příčný řez a pohledy na všechna průčelí kromě presbytáře, byla zhotovena v měřítku 1 : 50. Téměř všechny podstatné nálezoové situace bylo možné zachytit v těchto plánech, proto bylo upuštěno od zhotovení druhého půdorysu v úrovni nad emporou. Jedinou výjimku představují stopy dvou zazděných hrotitých okenních otvorů v jižní zdi lodi, patrné v interiéru, pro jejichž zachycení byl zhotoven částečný pohled.

Půdorys a oba řezy jsou podrobným ručním zaměřením; tyto výkresy vznikaly přímo na místě (za pomoci kreslicího prkna upevněného na stativu), s možností okamžité zpětné vazby a případné korekce. Kreslili jsme versatilkami na speciální fólii, jejímiž podstatnými výhodami jsou kromě transparentnosti zejména odolnost vůči vlhkosti a teplotním vlivům (je možné kreslit i za mírného deště, fólie se neroztahuje ani nesmršťuje) a možnost relativně snadného odstranění nečistot. Nevýhodou je pak skutečnost, že kresba se časem – v řádu několika let – ztrácí. Proto bylo nutné takto zhotovené plány oskenovat, přičemž problematičnost vytisknutých kopií z hlediska trvanlivosti, stejně jako uchovávání v elektronické podobě, je v tomto případě zřejmá. Jako jediná možnost zajištění dlouhodobé existence plánů se nám v současnosti jeví režim jejich pravidelné reprodukce v tištěné i elektronické podobě.

Základní vodorovná referenční rovina (± 0), na níž byl zaměřován půdorys a od níž byly měřeny výšky, byla nivellována pomocí hadicové vodováhy, a to tak, aby protínala pokud možno všechny okenní i dveřní otvory přízemí. Pouze okno kaple sv. Anny a okénko podvěží leží vinou výškové-

ho rozdílu nad touto rovinou. Dle potřeby byly stanoveny další referenční roviny v úrovni nad emporou, v krovu a v jednotlivých podlažích věže. Základem zaměření byla dále referenční ortogonální síť, vytyčená pomocí mechanického teodolitu kolem objektu a v interiéru. Z takto stanovených bodů byly měřeny základní kontury půdorysu prostřednictvím teodolitu. V interiéru pak byla vedle teodolitu použita metoda měření pásmem vždy ze tří různých bodů na referenčních liniích (tyto byly „zviditelněny“ pomocí napjaté zednické šňůry). Detaily byly doměřovány skládacím metrem. Pro měření některých výšek byl použit laserový dálkoměr. Prostředky, které jsme měli k dispozici, nebylo možné promítnout svislé roviny řezů do pater věže ani do krovu. Jednotlivá podlaží věže (od 2. NP včetně) jsme v příčném řezu umístili na základě svislé osy, přenášené prostřednictvím zednického olůvka. Tato metoda neumožňovala ur-

Obr. 4: Stvolínky, kostel Všechných svatých, celkový pohled od severu.

čít případná pootočení konstrukcí vzhledem k přízemí, proto jsou tyto části výkresu méně přesné. Krov nad lodí a presbytářem byl po úroveň prvních hambálek zaměřen s maximální možnou přesností vzhledem k vodorovné referenční rovině, horní úroveň je zpracována schematicky.

Krov a střecha věže musely být v příčném řezu vypuštěny, neboť zde nebylo možné zajistit dostatečnou bezpečnost práce. V kapli sv. Anny musela být práce kvůli nebezpečí zřízení přerušena, proto již nedošlo k zaměření klenby se štukovými zrcadly a okenní výplně.

Pohledy byly zhotoveny pomocí fotogrammetrie. Digitální snímky, zachycující části fasád (bohužel nebylo možné vyfotografovat vhodné celky) byly pomocí počítačového programu ArchIMDIS³⁾ zkonvertovány do kolmých pohledů, překresleny v CAD programu a výkresy spojeny na základě referenčních bodů. Vzhledem k omezené přesnosti takto zvolené metody byla správnost výkresů ověřována na základě údajů z ručně zaměřených plánů a z polních náčrtů; odhalené drobné nepřesnosti byly zkorigovány.

Samotný terénní průzkum probíhal zásadně nedestruktivně. Část významných nálezů byla odkryta opadem omítek a náterů v důsledku dlouholetého zanedbávání údržby nebo vandalismu, část díky sondám, provedeným zřejmě v rámci výše zmíněného předchozího průzkumu. Důležitým pracovním prostředkem terénního průzkumu byl již zmíněný tzv. raumbuch (soupis prostor), jehož předem stanovená pevná struktura byla vodítkem systematického a co možná nejúplnějšího zachycení poznatků. V textových stranách byly důsledně ve sloupcích rozlišeny části popisné a interpretační, což usnadní případnému uživateli orientaci a kritický přístup k textu. V interpretační části byly již zohledněny také poznatky archivní rešerše a dendrochronologického průzkumu. Protějškem textových stran jsou strany, obsahující fotodokumentaci a dle potřeby jiný obrazový materiál, jako zmenšené plány nebo náčrty (ukázka viz obr. 9).

V případě archivního průzkumu bylo možné zčásti na-

Obr. 5: Stvolínky, kostel Všechných svatých, celkový pohled od jihovýchodu.

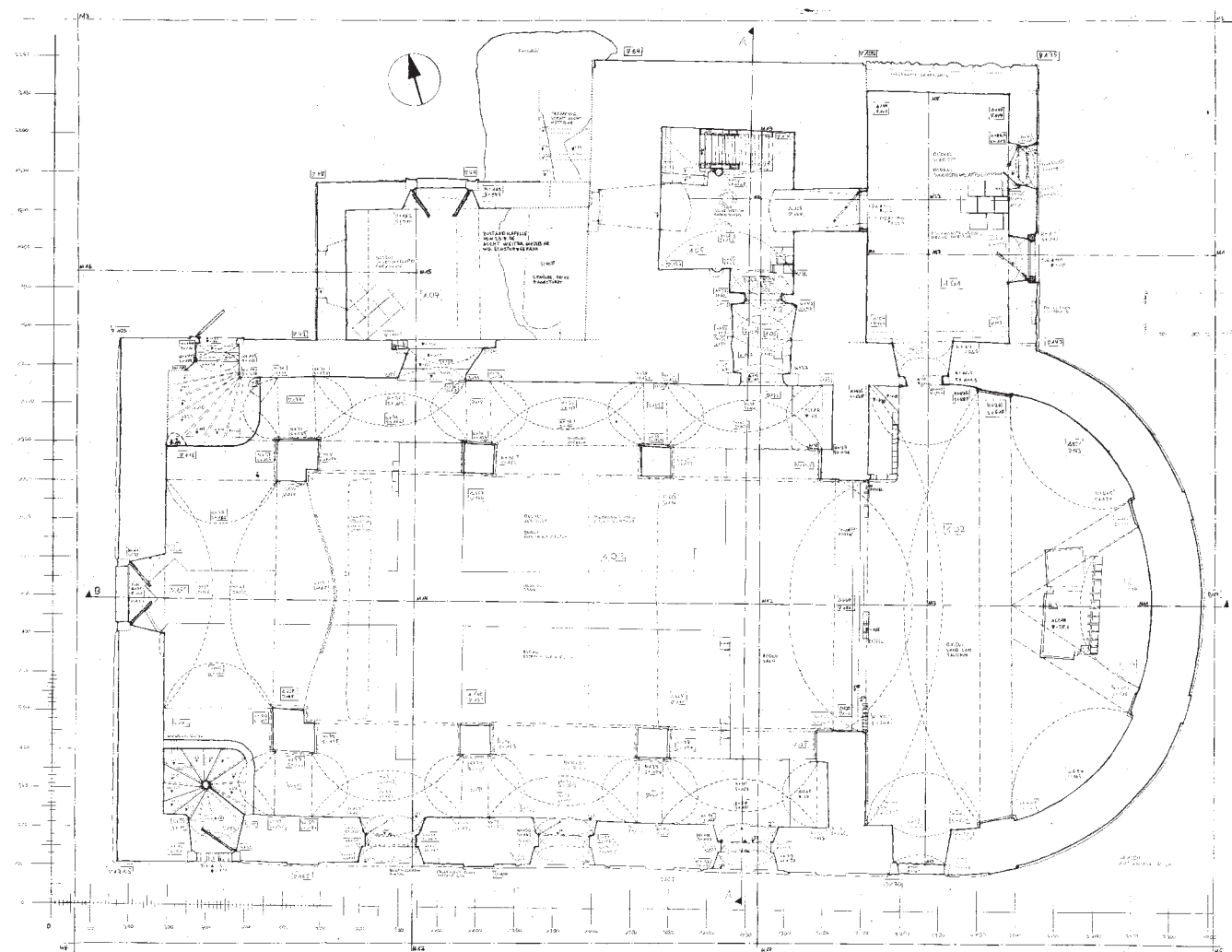
Obr. 6: Stvolínky, kostel Všechných svatých, interiér, pohled z kruchty k východu.

vázat na již publikované údaje.⁴⁾ Nové podrobné zpracování archivní rešerše se přesto ukázalo být velmi užitečným, neboť přineslo dosud neznámé informace, z nichž některé jsou zcela zásadní pro poznání stavebního vývoje objektu.

Vybrané dřevěné konstrukce byly dendrochronologicky datovány.⁵⁾

Obr. 7: Stvolínky, kostel Všech svatých, interiér, pohled k západu.

a

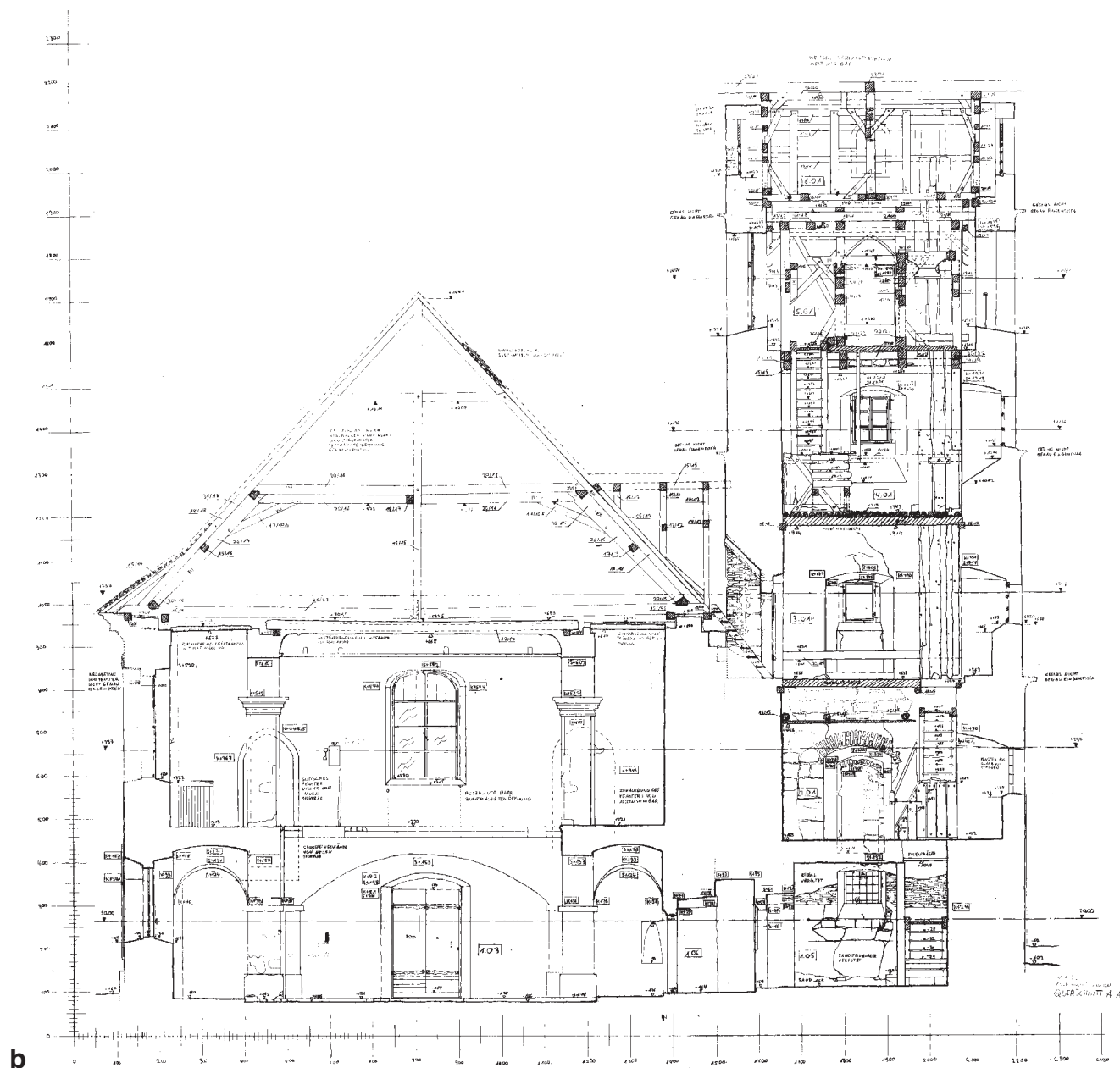
STRUČNÉ DĚJINY OBCE A ANALÝZA JEJÍ HISTORICKÉ URBANISTICKÉ STRUKTURY

Stvolínky (německy *Drum*) se nacházejí v jižní části českolipského okresu, 8 km jihovýchodně od České Lípy. Ves leží na Bobřím potoce, v širokém údolí mezi hřebenem východního Českého středohoří na severozápadě a divokou skalnatou oblastí Kokořínska na jihovýchodě. Okolní krajíně dominuje vrch Ronov se zříceninou stejnojmenného hradu, vypínající se jižně od obce. Východně od Stvolínek leží již ve středověku založená soustava chovných rybníků při obci Holany. Vesnicí prochází frekventovaná silnice, spojující okresní města Česká Lípa a Litoměřice.

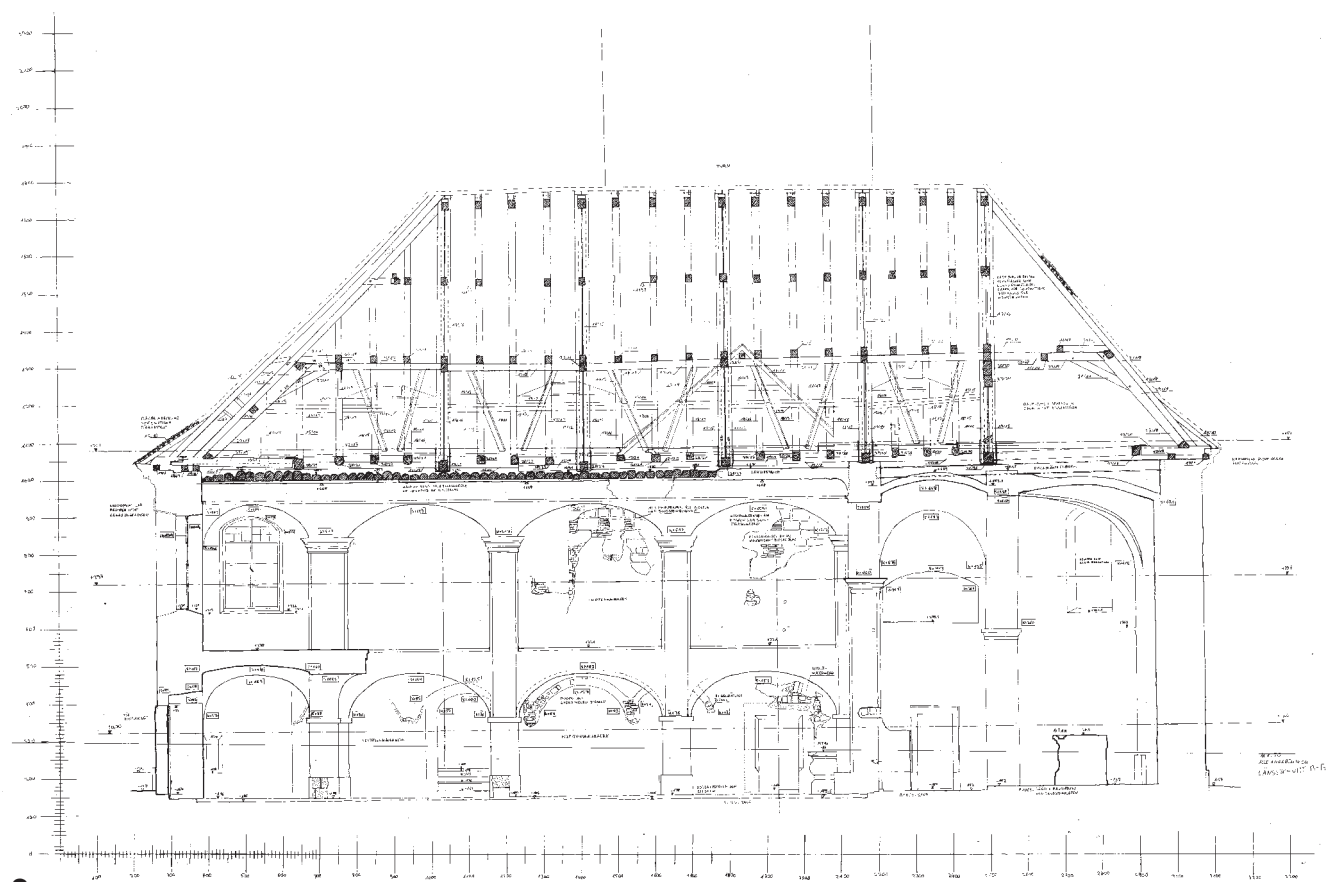
Z hlediska půdorysné struktury se obec člení na dvě části: jednak na levém (severním) břehu potoka ležící centrum s návsi, zámek (bývalou vodní tvrzí) a kostelem, jednak část pravobřežní s řídkou, silně rozptýlenou zástavbou a hřbitovem s pozdně gotickou, barokně přestavěnou kaplí sv. Justa.

Prostorem určujícím obraz obce je rozlehlá náves, kterou prochází průjezdni komunikace. Uzavřený čtvercový charakter tohoto prostoru byl silně narušen v době po 2. světové válce, kdy byla zbořena zástavba na západní straně; náves tak byla rozšířena západním směrem. Levobřežní část obce při návsi charakterizuje patrová, zděná a omítaná, zčásti řadová zástavba domů zemědělských usedlostí z 19. století, převážně okapově orientovaných. Kromě prostoru návsi je tato zástavba soustředěna především v severozápadním směru, podél cesty do Valteric a Horní Police. Pouze v rozptýlené zástavbě jižně od Bobřího potoka jsou patrné pozůstatky roubené architektury.

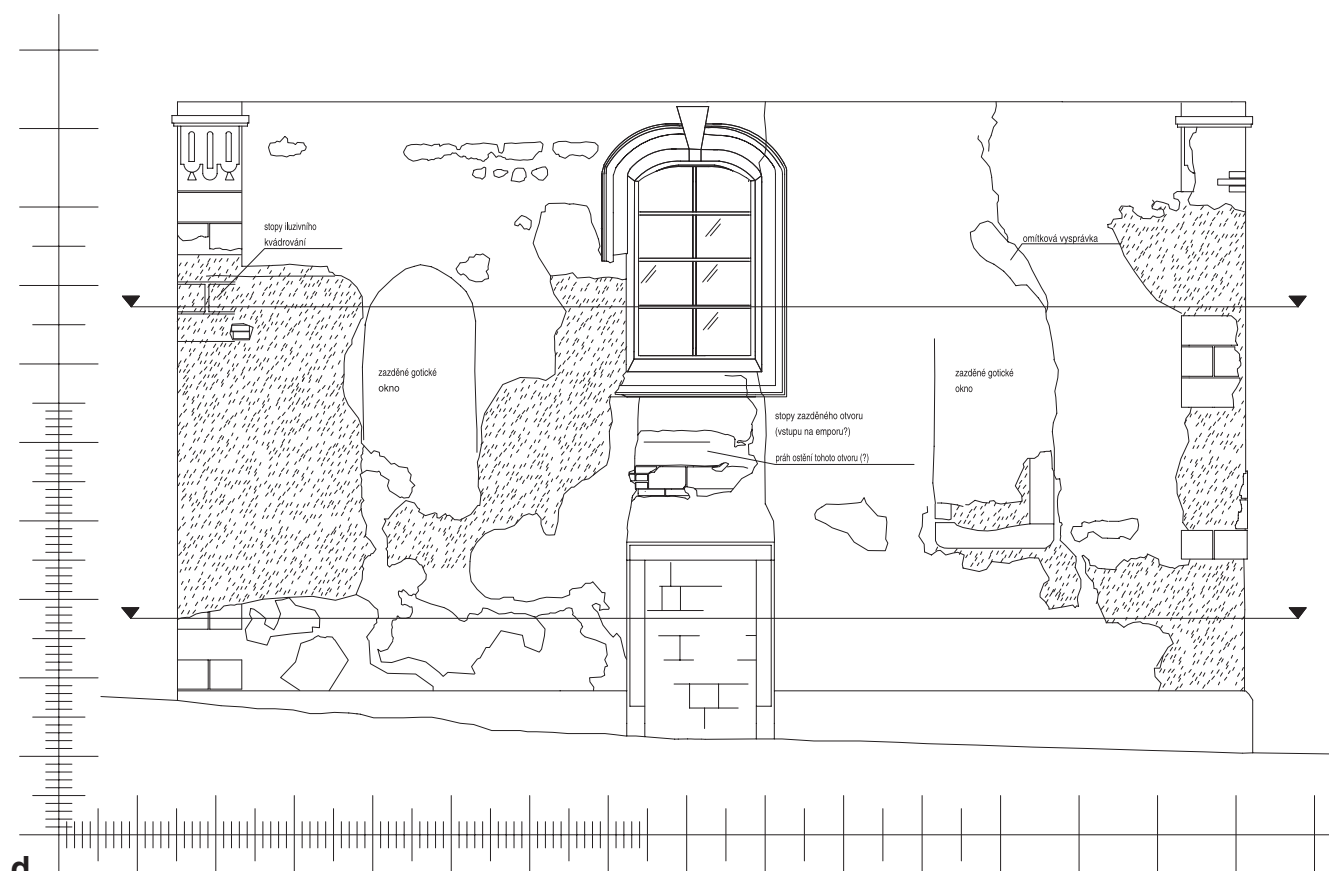
Veškerou zástavbu jihozápadně od návsi tvoří zámek, obklopený zbytky vodního příkopu, a k němu náležející, jen zčásti dochované hospodářské budovy. Vinou výše zmíněné proluky stojí dnes zámecká budova oproti historickému stavu přímo na rozšířené návsi. Na areál zámku navazuje západně zcela zanedbaný zámecký park. V bezprostřední blízkosti zámku, východně od něj, stojí farní kostel

Obr. 8: Stvolínky, kostel Všech svatých, plánová dokumentace: a – půdorys; b – příčný řez; (originál v měřítku 1 : 50; měřily a kreslily autorky, 2006).

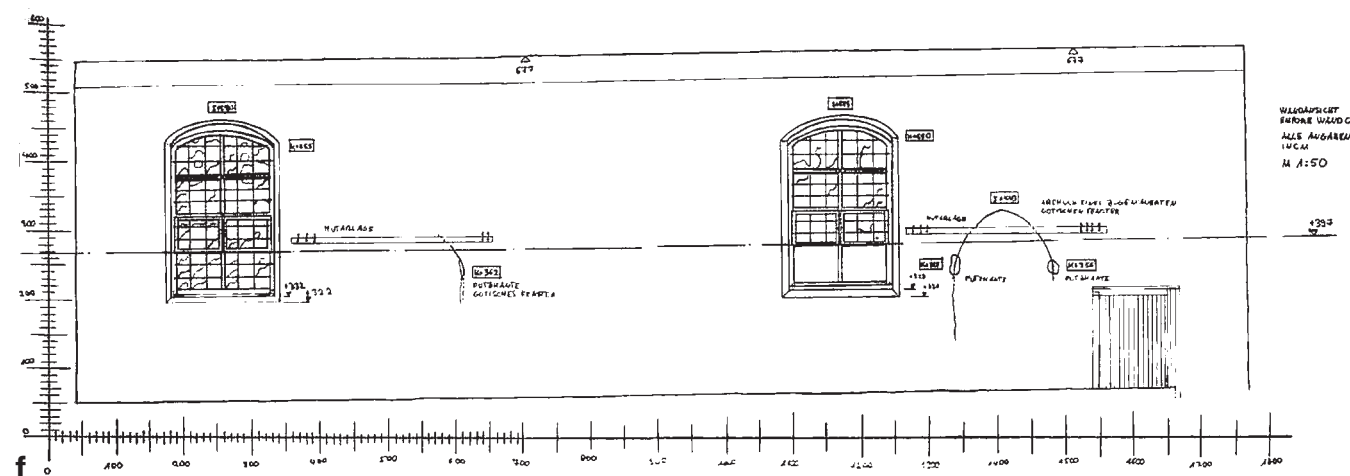
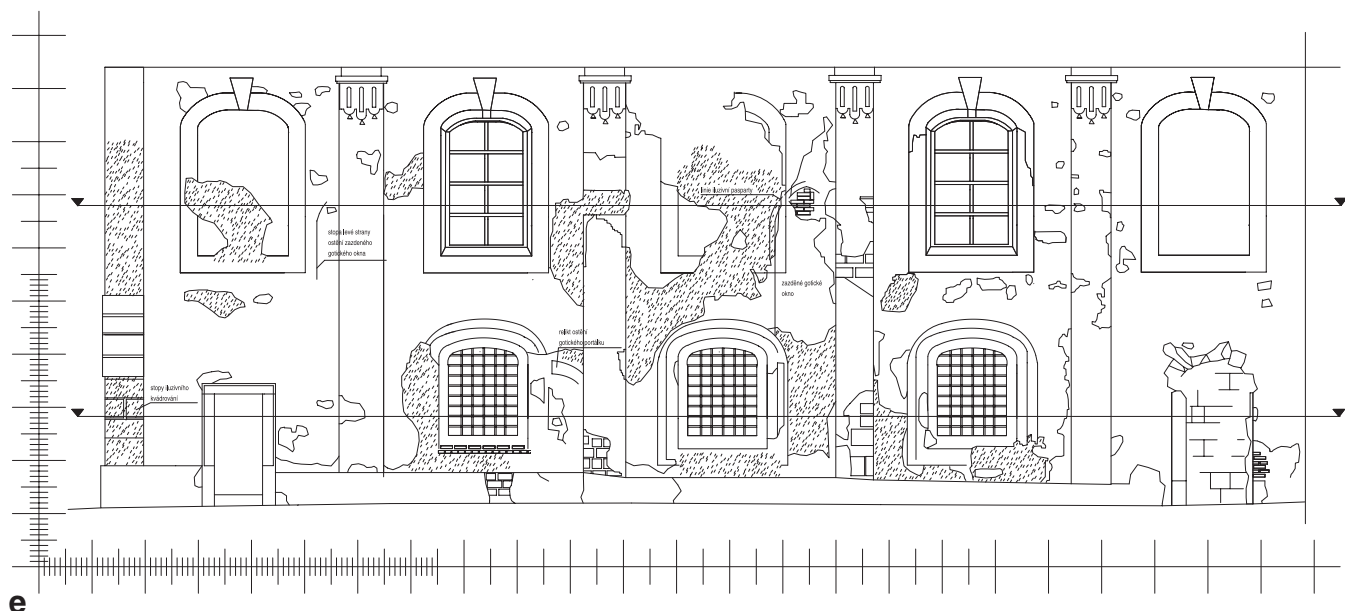

c

d

Obr. 8: Stvolínky, kostel Všechn svatých, plánová dokumentace: c – podélný řez; d – pohled na západní průčelí (do výšky nasazení korunní římsy); e – pohled na jižní průčelí (bez závěru; do výšky nasazení korunní římsy); f – pohled na jižní zeď lodi v úrovni nad emporou s nálezy špalet dvou zazděných hrotytých okenních otvorů (originál v měřítku 1 : 50; měřily a kreslily autorky, 2006).

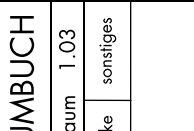

Všech svatých. Od prostoru návsi je oddělen nepravidelnou zástavbou její jižní strany. Fara stojí východně od kostela.

Nejstarší písemná zmínka o Stvolínkách pochází z roku 1197, kdy Hroznata odkázal ve své závěti újezd zvaný „Stvolenec“ svému příbuznému Zdeslavovi a jeho dvěma bratry. Další zmínka existuje k roku 1226. Tyto prameny spolu s archeologickými nálezy z okolí dokládají, že tato oblast byla osídlena již v době rané fáze kolonizace zřejmě někdy v průběhu 12. století. Jednalo se tehdy ovšem o sídelní enklávu v takřka neobydleném kraji.⁶⁾ V polovině 14. století náležela ves „Stvolenka“, zvaná též „Drum“, drobnému šlechtickému rodu Kluků ze Stvolínek, jehož potomci jsou ještě v roce 1426 jmenováni jako patroni kostela.⁷⁾ Nejpozději od této doby zde existuje vodní tvrz, která byla dle literatury postavena pravděpodobně kolem roku 1350.⁸⁾ V téže době je ve Stvolínkách doložen farní kostel (1352).⁹⁾ Pravděpodobně teprve na počátku 15. století byl na vrchu nad obcí vystavěn již zmíněný hrad Ronov, který je poprvé připomínán v roce 1429 jako majetek bratří Jaroslava a Jindřicha Berků z Dubé a tomuto šlechtickému rodu patřil prokazatelně ještě v roce 1437. Snad nedlouho poté přešly hrad i ves Stvolínky s vodní tvrzí do rukou Viléma z Ilburka, který je ovšem na Ronově doložen až k roku 1488.¹⁰⁾

Po smrti Viléma z Ilburka v roce 1489 zdědil Stvolínky jeho syn Vilém II. V této době se sídlo připomíná jako městečko (1505). Když Vilém II. z Ilburka v roce 1538 zemřel, přešlo zboží do rukou jeho vdovy Anežky z Helfštejna. Po roce 1550 jej zdědila její dcera Anna, provdaná za příslušníka starého slezského šlechtického rodu Jindřicha Kurzbacha z Trachenbergu. Jejich syn Jindřich II. Kurzbach z Trachenbergu sídlil ve Stvolínkách s manželkou Evou z Vartenberka do své smrti v roce 1590. Přes vnučku Evu připadl majetek Jáchymu Malcánovi z Pencelínu, který jej v roce 1603 prodává Alžbětě z Vartenberka. Vartenberkové vlastnili Stvolínky pouze několik let; již v roce 1608 je spolu s pustým hradem Ronovem prodali Adamu Hrzánovi z Harrasova. V majetku tohoto šlechtického rodu byly Stvolínky do roku 1642, poté muselo být zboží pro vysoké zadlužení prodáno. Takto připadlo v roce 1647 pražskému arcibiskupovi Arnoštovi z Harrachu, který jej v roce 1654 věnoval nově založenému biskupství v Litoměřicích. V jeho vlastnictví zůstaly Stvolínky až do 20. století; zámek sloužil jako biskupská letní rezidence.¹¹⁾ Stvolínky byly centrem velkostatku, zahrnujícího ještě dvě další farnosti.

Historická půdorysná struktura je dobře patrná na mapě stabilního katastru z roku 1843 (obr. 3). Zvláště nápadný je pravidelný ortogonální charakter prostoru návsi s pře-

	Allerheiligenkirche in Stvolínky (Drum), Kreis Česká Lipa, Tschechien		RAUMBUCH Raum 1.03 Boden Wand Decke sonstiges	
Masterarbeit August - Dezember 2006 Helena Americh, Eliška Fechnerová, Zoi Sprytnai			Auswertung / Bemerkung	
Befund			Wand a:	
Wand a: Der Putz ist weitgehend beschädigt, v.a. im mittleren und östlichen Teil der Wand. Dadurch sind die Wandkonstruktion und die Putz- und Farbschichten, sowie andere Befunde relativ gut erkennbar. Feldsteinmauerwerk bis zur Höhe von +335 cm MR, 705 cm absoluter Höhe; der obere Teil (Höhe 150 cm) aus Sandsteinquadern; Kalkmörtel. Das Feldsteinmauerwerk befindet sich in die Wand b1 ein (die Putzschicht läuft weiter unter die Wand b1); einbindig mit der Wand b1 ist dagegen die Sandsteinquadern-Aufstockung. Im Feldsteinmauerwerk sind zahlreiche kleinere und größere Zumauerungen und Änderungen in roten Ziegeln. 1 Kalkputzschicht erkennbar, Reste von mehreren Anstrichschichten, teilweise mit Farblössungen; der Putz der Aufstockung hat einen anderen Charakter und eine niedrigere Qualität als der Putz des Feldsteinmauerwerks; er ist identisch mit dem Putz der Wand b1.			Position ① ②	
1. Niveau unter der Empore a./ Abschnitt der Wand im NW Treppenhäus: Putz relativ intakt, einbönig mit grauer Ölfarbe (jüngere Schicht) und weißem Kalkanstrich angestrichen, ebenso die Laibung und das Gewände der Tür. T 1.03a (Außenr des Aufgangs zur Empore): Die eigentliche Türöffnung ist rechteckig mit Gewände aus Sandstein (gerader Sturz, Ständer, Schwelle); die schräge Laibung ist korbbogenförmig gewölbt. Hölzerner doppelertürflügel (innen Konstruktion aus senkrechten Breibern mit Verbindungsleisten, außen kassettierte Füllungstür), nach außen öffnend, mit Langbändern an Kloben; Ab-			T 1.03a (Außenr des Aufgangs zur Empore): Türöffnung gehört zur Umbauphase 1811 - belegt durch archivalische Quellen (siehe Anhang Nr. 4, Jahr 1811), sowie Baubefunde - Türöffnung wurde eindeutig im Zusammenhang mit der Empore gebaut, die offenbar aus dem Jahr 1811 stammt (siehe unten). Türflügel hat gleiche Konstruktion und Bänder wie T 1.03c. Anhand der Form der Beschläge	
TECHNISCHE UNIVERSITÄT BERLIN			MASTERSTUDIUM DENKMALPFLEGE BlöHN: 1.03 - 4	

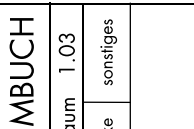
	Allerheiligenkirche in Stvolinky (Draum), Kreis Česká Lipa, Tschechien				RAUMBUCH			
	Masterarbeit August - Dezember 2006 Helena Ammerich, Eliška Fechnerová, Zoi Spyraniti	Boden	Wand	Decke	Raum	1.03	sonstiges	

Foto / Skizze

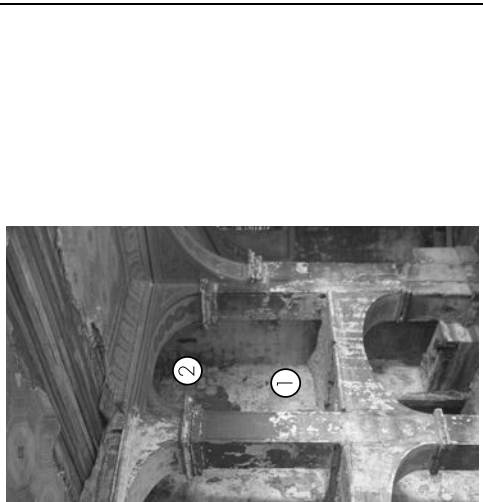

Abb. 4: Wand α, Blick nach Nordosten

Abb. 5: Wand α, T 1.03a

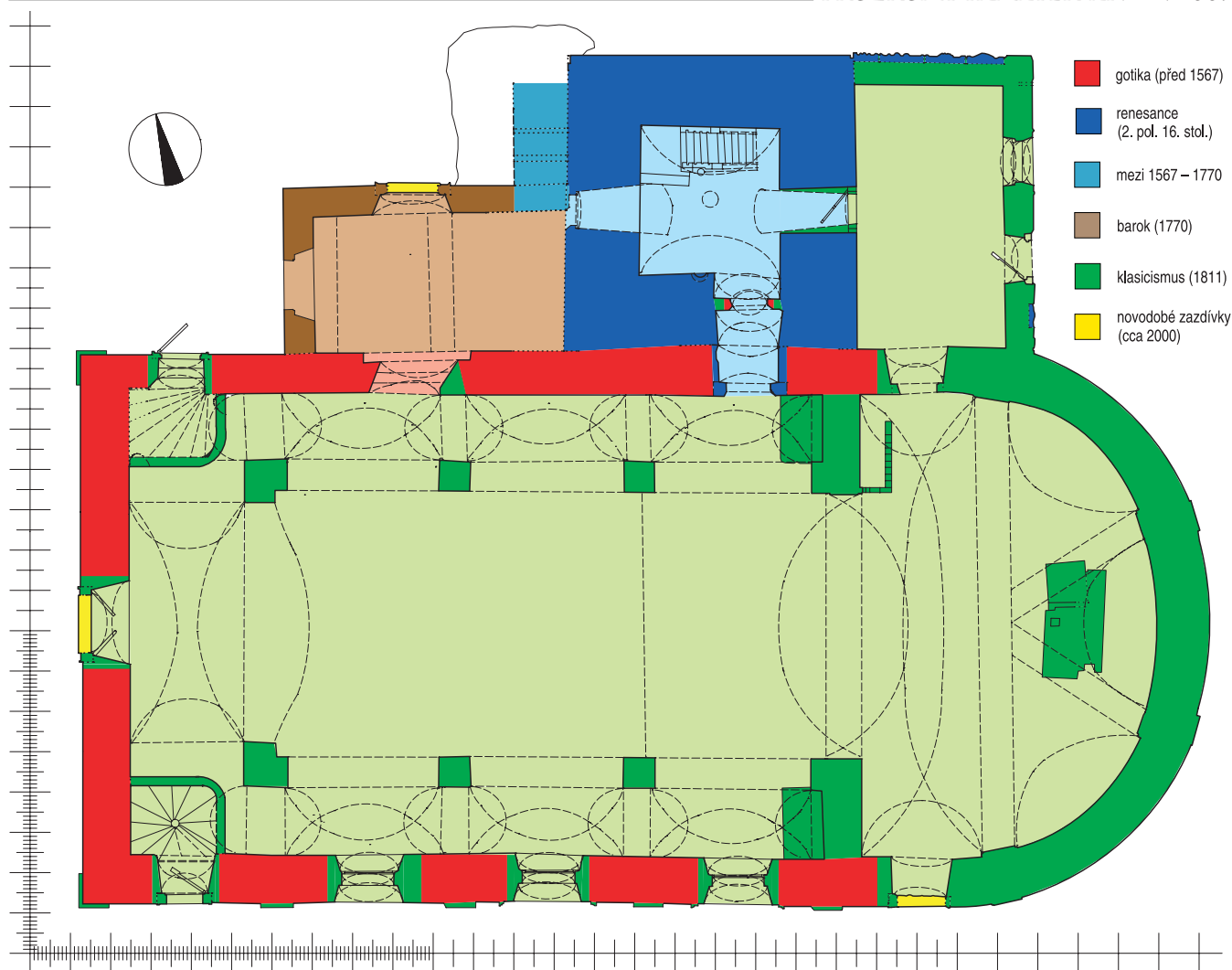
Abb. 6: Wand α, T 1.03a - Konstruktion des inneren Türflügels mit Verbindungsleiste und Langband

BlattNr.: 1.03- 3

TECHNISCHE UNIVERSITÄT BERLIN

MASTERSTUDIUM DENKMALPFLEGE

Obr. 9: Stvolínky, kostel Všech svatých, raumbuch – ukázka dvoustrany.

Obr. 10: Stvolínky, kostel Všech svatých, vyhodnocení stavebního vývoje.

vážně štitově orientovanými domy, poukazující na plánovitě založení sídla. To lze nepochybně spojovat s vrcholně středověkou kolonizací 13. a 1. poloviny 14. století, která v tomto regionu přinesla nejen mnoho založení lesních lánových vsí „na zeleném drnu“, ale i reorganizaci stávajících sídel. Zdá se, že právě toto byl případ Stvolínek. Ve prospěch této teze hovoří nejen pravidelná struktura historického jádra sídla, zmiňovaného již na sklonku 12. století, ale i toponomastické indicie. V prvních písemných zmínkách z let 1197 a 1226 je místo nazýváno *Stvolenec*, resp. *Stvoleník*. Jedná se o jméno staročeského původu s významem „*pozemek, les, kde roste stvol*“. V roce 1352 je již souběžně s českým názvem doloženo německé jméno *Drum*, znamenající „*konečná část, konec*“.¹²⁾

Vedle pravidelného půdorysu severně od potoka zaujme již zmíněná řídká a rozptýlená zástavba na opačném břehu. Tato diskrepance vedla některé badatele k domněnce, že by se zde mohlo nacházet starší, koncem 12. století zmiňované sídlo rané kolonizace; pro tuto hypotézu však nebyly uvedeny žádné další podpůrné argumenty.¹³⁾

Nejasná zůstává i otázka, zda vrcholně středověké založení sídla respektovalo již existující stavby vodní tvrze a kostela, nebo zda tyto vznikly teprve současně nebo dokonce o něco později než plánovitá ves. Nepravidelná půdorysná struktura jižní zástavby návsi (mezi návsi a kostelem) nasvědčuje tomu, že tato patrně vznikla teprve se-

kundárně a že kostel původně uzavíral velkoryse založenou obdélnou náves na jejím dolním konci při potoce. Také vodní tvrz tedy zřejmě ležela přímo na návsi, a sice na její západní straně. Na základě této půdorysné souvislosti a písemných pramenů, dokládajících existenci tvrze i kostela již v polovině 14. století (viz výše), se domníváme, že obě stavby pocházejí nejpozději z doby plánovitého založení sídla někdy v průběhu 13. století. Nápadná je také bezprostřední blízkost kostela a bývalé vodní tvrze, která nasvědčuje vzájemné souvislosti jejich vzniku; za další indicii společného vzniku nebo závislosti obou staveb by pak mohla být pokládána poloha kostela na dolním konci návsi při potoce s poukazem na skutečnost, že pro zakládání sakrálních staveb byla obvykle – tam, kde to bylo možné – vybírána vyvýšená místa. V nejnovější literatuře byla na základě bezprostředního sousedství obou staveb dokonce vyslovena domněnka, že se původně mohlo jednat o tzv. vlastnický kostel. Tato hypotéza předpokládá starší, snad ještě raně středověký vznik staveb, v každém případě však předcházející plánovitému založení vsi.¹⁴⁾ Teorie vlastnických kostelů byla ovšem v nedávné době přesvědčivě zpochybněna ve prospěch teorie rozsáhlých zakladatelských práv donátorů ještě hluboko ve 14. století.¹⁵⁾ Pokud pak jde o samotnou možnost raně středověkého původu obou staveb, nelze ji v současné době potvrdit, ani zcela vyloučit. K opatrnosti nabádá skutečnost, že nejstarší dochované kon-

Obr. 11: Stvolínky, kostel Všechn svatých, portál průchodu z kaple sv. Anny do lodi – původního venkovního vstupu od severu, pohled z kaple, stav v roce 1996 (NPÚ, územní odborné pracoviště Liberec, sbírka fotodokumentace, č. neg. 119863, foto Roman Kursá).

strukce tvrze jsou na základě stavebněhistorického průzkumu datovány až do doby kolem poloviny 14. století¹⁶⁾ a ani současná kostelní stavba neposkytuje indicie pro starší než vrcholně středověký původ (viz níže – stavební vývoj kostela). Dle současného stavu poznání tedy neexistují hmotné ani písemné prameny, které by zmíněnou tezi podpořily. Vzájemné souvislosti vzniku tvrze, kostela a plánovitě založené vsi, případně také písemnými prameny doloženého staršího sídla, by snad v budoucnosti mohl osvětlit pouze archeologický průzkum.

STRUČNÝ POPIS OBJEKTU

Zděná omítaná stavba kostela je podélná, jednodlná, s presbytářem na půdorysu mírně stlačeného půlkruhu. Kostel je orientovaný. K lodi na severu přiléhá šestipodlažní hranolová věž, do koutu věže a severní zdi lodi je vestavěna kaple sv. Anny. Na presbytář a východní zeď věže navazuje patrová přístavba sakristie s oratoří.

Fasády kostela jsou omítané; průčelí lodi a presbytáře jsou členěna pilastry s hlavicemi zdobenými čabrakami a s hladkými dřiky (pouze nárožní pilastry severozápadního a jihozápadního nároží lodi mají dřiky iluzivně kvádrovane) a zakončena profilovanou korunní římsou. Dveřní otvory mají převážně jednoduchá pravoúhlá pískovcová ostění, okenní otvory jsou vesměs zakončeny stlačenými oblouky (pouze okna presbytáře mají záklenky tvaru plných půlkruhů) a rámovány profilovanými šambránami. Pro dosažení symetrie jsou užita slepá okna. Základní plochy mají žlutou barevnost, články jsou odsazeny v lomené bílé. Pod

Obr. 12: Stvolínky, kostel Všechn svatých, relikv portálku v jižním průčelí lodi (část půlkruhem zakončeného ostění patrná vpravo od šambrány mladšího okenního otvoru).

opadávající dvouvrstvou omítkou je patrná souvislejší dochovaná starší jednovrstvá vápenná utahovaná omítka, jejíž povrch je nabílen a pekován. Průčelí věže jsou členěna jednoduchými kamennými kordonovými římsami a lizénovými rámy. Na severní straně přístavby sakristie s oratoří jsou vsazeny čtyři kamenné renesanční figurální náhrobníky; další malý renesanční náhrobník je osazen ve východním průčelí přístavby. Loď je krytá valbovou střechou; věž má čtyřbokou bání s lucernou. Kaple sv. Anny má pultovou střechu, přístavba sakristie s oratoří valbu. Střechy jsou kryty bobrovkami, kromě věže, která má plechovou krytinu.

Objekt je v současnosti přístupný dveřmi na východní straně sakristie; většina ostatních venkovních vstupů byla v rámci zamezení vandalskému ničení zazděna. V době před provedením tohoto opatření představoval hlavní přístup do lodi západní vstup; od severu byla loď zvenku přístupná přes kapli sv. Anny. Do lodi je vestavěna třístranná zděná empora, podklenutá plackami do pasů a nesená hranolovými pilíři, které zároveň podpírají plochý omítaný strop s fabionem. Výstupy na emporu, umístěné v severozápadním a jihozápadním koutu lodi, jsou přístupné venkovními dveřními otvory a od prostoru lodi oddělené tenkými cihelnými příčkami na zaobleném půdoryse. Presbytář se do lodi otvírá stlačeným vítězným obloukem. Již zmíněný průchod do kaple sv. Anny v severní zdi byl na straně do kaple opatřen jednoduchým půlkruhovým pískovcovým portálem (rozlámán na kusy dnes leží v lodi). Ve východní části severní zdi lodi je proražen vstup do podvěží s pravoúhlým pískovcovým portálkem, obráceným do lodi. Loď osvětlují v úrovni nad emporou dvě okna z jihu a po jednom okně na západní a severní straně, pod emporou pak tři jižní okna. Se-

Obr. 13: Stvolínky, kostel Všech svatých, zazděné hrotité okno v jižní ose západního průčelí lodi.

verní, západní a jižní zdi lodi jsou vystavěny z lomového, resp. sbíraného kamene na vápennou maltu, v horních partiích z pískovcových kvádrů s příměsí cihel. Těto nadezdívce odpovídá konstrukce východní zdi s vítězným obloukem. Stropní konstrukce je povalová, omítaná na rákos. Ze zařízení se v lodi dochovaly pouze mensy obou postranních oltářů, přisazené v prostoru pod emporou k východní zdi.

Presbytář na půdorysu mírně stlačeného půlkruhu je zaklenut plackou a v samotném závěru sférickými trojúhelníky do pasů. Prostor je osvětlen prostřednictvím dvou půlkruhem zakončených oken s barevnými vitrážovými výplněmi s figurálními náměty. Na severu se do presbytáře otvírá široké, stlačeným obloukem zakončené okno oratoře. Zdivo je vystavěno z pískovcových kvádrů, konstrukce klenby je cihelná. Jedinými pozůstatky zařízení je mensa hlavního oltáře a konstrukce výstupu na kazatelnu na severní straně.

Konstrukce krovu nad lodí a presbytářem je hambálková s hambálky ve dvou úrovních a s ležatou stolicí. V plných vazbách jsou vazné trámy a hambálky v podélné centrální rovině krovu vynášeny vేశadly ze dvou trámů, spojených železnými spoji.

Hranolová věž je do výšky 5. NP zděná z větších nepravidelných pískovcových kvádrů. Konstrukce zdiva nejvyššího 6. NP je cihelná. Valeně zaklenuté podvěží je přístupné vstupy z lodi a ze sakristie. V průchodu do lodi je vsazen půlkruhový pískovcový portálek, pohledovou stranou obrácený směrem k lodi. K severní zdi přiléhají dřevěné schody výstupu do 2. NP a vyšších podlaží věže. Od 2. NP byla věž přístupná také po krytých venkovních schodech (dnes zhroucených), přisazených k její západní straně; dochovaný průchod z těchto schodů má vně jednoduché pískovco-

Obr. 14: Stvolínky, kostel Všech svatých, horní část špalety zazděného hrotitého okna v jižní ose západní zdi lodi, patrná z interiéru nad kruchťou.

vé ostění. Ve zvonovém patře (5. NP) jsou velká zvuková okna s hrotitými záklenky. Dřevěná zvonová stolice je dnes bez zvonů. V posledním podlaží věže se nachází rámová prostorová konstrukce, podpírající krov. V severozápadním koutě stával hodinový stroj; prostup pro jeho závaží s prkenným bedněním prochází do 3. NP.

Přístavba kaple sv. Anny má obdélný půdorys, je zaklenuta dvěma poli placek do pasů; na západním klenebním poli je dochováno štukové zrcadlo, východní pole je částečně zřícené. Prostor je od západu osvětlován velkým oknem pozdně barokního tvarosloví. Obvodové zdi jsou vystavěny z pískovcových kvádrů. Mobiliář se nedochoval.

Patrová přístavba sakristie je vystavěná z pískovcových kvádrů, zvenku přístupná dveřním otvorem na východní straně. Vstup do oratoře se nachází ve 2. NP věže. Strop sakristie má omítaný podhled s fabionem, stropní podhled v oratoři chybí.

STAVEBNÍ VÝVOJ

Středověký kostel

Farní kostel ve Stvolínkách je poprvé zmíněn v rejstříku papežských desátků z roku 1352. „*Drou sive Stvolenca*“ byla tehdy farnost v litoměřickém arcijáhenství a českolipském děkanátu, která platila papežský desátek v roční výši 24 grošů, a patřila tak v rámci děkanátu ke středně zámožným beneficiím.¹⁷⁾

Otázka počátků této písemnými prameny doložené středověké stavby zůstává nejasná. Výše jsme již na základě rozboru půdorysné struktury vyslovili domněnku, že vznik kostela v jeho současné poloze souvisí nejpozději s plánovitým založením vsi ve 13. století. Vzhledem k doložené

Obr. 15: Stvolínky, kostel Všechn svatých, prostor krovu kaple sv. Anny, pohled k západu. Vlevo severní zeď lodi s patrnou linií horního zakončení původně v exteriéru se uplatňující omítky; nad touto linií neomítaná nadezdívka z pískovcových kvádrů.

Obr. 16: Stvolínky, kostel Všechn svatých, interiér, stopy špalety otvoru ve střední ose západní zdi lodi, narušeného mladším oknem (patrné při obou stranách parapetu).

existenci sídla již na konci 12. století však není vyloučen ani starší původ. Starší regionální literatura pokládá kostel za „jeden z nejstarších v zemi“ a klade jeho vznik již do 11. století;¹⁸⁾ odvolává se přitom na známé Frindovo dílo o církevních dějinách Čech. Frind přitom stvolíneckému kostelu nepřisuzuje nikterak zvláštní úlohu; Stvolínky uvádí pouze na jednom z předních míst v přehledu farností českolipského děkanátu, doložených prameny ve 14. století, přičemž poznamenává, že „téměř celá první třetina těchto oborů by mohla pocházet již z doby 11. století“.¹⁹⁾ Jedná se tedy o čistou Frindovu domněnku, nemající sebemenší oporu v pramenech; označování kostela jako „jednoho z nejstarších v zemi“ je pak zcela zavádějící.

Jistá je tedy pouze skutečnost, že se v polovině 14. století ve Stvolínkách nachází farní kostel; s pravděpodobností hraničící s jistotou stojí tato stavba na svém dnešním místě. Samozřejmě se především nabízí otázka, zda se pozů-

statky písemnými prameny doloženého středověkého kostela dochovaly v dnešním objektu. Až do počátku 17. století jsme při rekonstrukci stavebního vývoje odkázáni pouze na hmotné prameny. Středověké konstrukce v dnešní stavbě prokázal již dřívější, výše častěji zmiňovaný průzkum v rámci studie o středověké sakrální architektuře českolipského okresu.²⁰⁾ Výsledky této práce náš podrobný stavebně-historický průzkum částečně potvrdil a rozšířil o významné nálezy, částečně však přehodnotil.

Nejstarší doloženou stavební fází je loď, kterou lze na základě jednoho funkčního dveřního otvoru na severu, čtyř zazděných hrotitých oken (po dvou na západní a jižní straně) a pozůstatků zazděného jižního portálku

jednoznačně připsat gotice (obr. 8 d, e, f; 11–14). Na rozdíl od shora uvedené studie, která předpokládá v lodi dvě gotické stavební fáze, jsme toho názoru, že se jedná pouze o fázi jednu. Autoři zmíněné studie argumentují údajnou odlišnou formou zazděného gotického okna v jižní ose západního průčelí, kterému ve srovnání s ostatními gotickými okny přisuzují ostřejší hrotitý oblouk; na tomto základě hodnotí tento otvor jako pozůstatek starší gotické fáze. Protože však všechna čtyři zachycená gotická okna vykazují jinak zcela přesvědčivou podobnost, pokud jde o jejich polohu ve zdi, rozměry i formu, byly dle našeho názoru v tomto případě mylně interpretovány nepravidelnosti povrchu exteriérové omítky v oblasti tohoto zazděného okna. Právě při vrcholu hrotitého oblouku se zde totiž nachází novější omítková vyspráva, jejíž tvar skutečně jako by naznačuje ostřejší hrot, dle našeho názoru je však zavádějící (srov. obr. 8 d). Jednoznačně proti odlišnosti tohoto okenního otvoru vůči ostatním pak hovoří hrotitá nika na vnitřní straně západní zdi lodi (obr. 14). Tento výklenek je dochovanou horní částí špalety uvedeného okna, která však dle provedeního zaměření nevykazuje naprosto žádné rozdíly oproti dochovaným stopám špalet dvou gotických oken v jižní zdi (obr. 8 f; čtvrté zazděné okno – v severní ose západního průčelí – je patrné pouze z exteriéru).

Těto první doložené stavební fázi lze připsat severní, západní a jižní zeď lodi do výšky cca 150 cm pod současnou korunu zdiva. Tuto výšku lodi jednak určuje na více místech pod opadem omítky patrný odlišný charakter nadezdívky (středověké zdivo sestává z lomového, resp. sbíraného kamene na vápennou maltu, nadezdívka naproti tomu z pravidelných pískovcových kvádrů s příměsí cihel), jednak zcela jednoznačně dokládá pravidelná horizontální linie horního zakončení dochované vnější omítky severní zdi lodi, patrná z prostoru krovu kaple sv. Anny, přistavěné v pozdním baroku (obr. 15).

Skutečnost, že severní zeď lodi s její původní vnější omítkou dosahuje ve velmi krátkém úseku až do prostoru dnešního presbytáře (srov. vyhodnocení stavebního vývoje

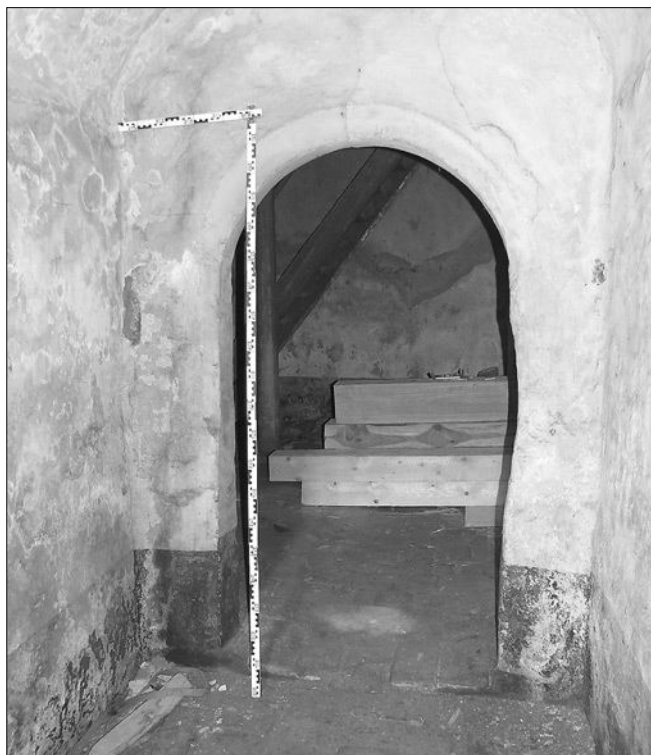
– obr. 10) dokládá, že gotická loď byla na východní straně poněkud delší oproti lodi dnešní. Tato vápenná omítka (zabíhající pod zdivo věže, která tudíž byla teprve dodatečně přistavěna) je jasně patrná v jihozápadním rohu dnešní sakristie, stejně jako nad ní se nacházející oratoře. Stejně jednoznačný nález představuje vnitřní omítka severní zdi lodi, zabíhající v prostoru nad emporou pod zeď východní (obr. 27). Tyto nálezy vyvracejí domněnku autorů výše zmíněné studie, že východní nároží lodi by mohla být současná s ostatním gotickým zdivem. Přesnou polohu těchto gotických nároží by bylo možné určit pouze archeologicky. Vzhledem k rozměrům staršího – v roce 1811 zbořeného – presbytáře, přibližně známým z písemných pramenů,²¹⁾ je ovšem zřejmé, že rozdíl v délce lodi oproti současné mohl být nanejvýš v řádu desítek centimetrů.

První stavební fázi náleží průchod do kaple sv. Anny s půlkruhovým pískovcovým portálem, obráceným do kaple (vytrhaný ze zdiva a rozlámáný na kusy leží dnes v prostoru lodi). Tento dveřní otvor je původním vnějším vstupem na reprezentativní severní, k návsi obrácené straně kostela (obr. 11). Současný byl také menší – dnes mladším oknem porušený – jižní portál, osově umístěný naproti portálu severnímu. Z tohoto otvoru byla zachycena východní část půlkruhového pískovcového ostění, uplatňujícího se v exteriéru, a poloha západní špalety na vnitřní straně, takže lze spolehlivě rekonstruovat jeho podobu (obr. 8 a, e; 12).

Jako náležející této fázi hodnotíme také již zmíněná čtyři zazděná hrotitá okna (po dvou na západní a jižní straně). Na základě pozice těchto gotických okenních otvorů v obou postranních osách západního průčelí považujeme za pravděpodobnou existenci dalšího gotického otvoru ve střední ose této zdi. Tento úsek byl ovšem silně pozměněn vnese- ním mladšího vstupu a okna (1811), čímž je možnost spolehlivé interpretace dochovaných stop značně ztížena. V prostoru na empoře jsou pod současným oknem viditelné stopy obou stran špalety staršího otvoru (obr. 16); v exteriéru jsou pak patrné odpovídající praskliny v omítce a dále nad mladším vstupem pod destrukcí omítky část delšího nízkého pískovcového kvádrů, který interpretujeme jako práh ostění, náležejícího tomuto otvoru (obr. 8 d). Dle uvedených nálezu byl tento otvor v porovnání se zachycenými gotickými okny o cca 25 cm širší a o cca 105 cm výše umístěný. Tato situace připouští různé výklady. Může se jednat o stopy gotického okenního otvoru, který však byl širší a ve zdi výše umístěný než ostatní gotická okna, což by naznačovalo existenci západního portálu v ose průčelí. Za pravděpodobnější však považujeme výklad, že jde o pozůstatky vstupu na emporu z archivně k roku 1608 doložené kryté chodby, která vedla z tvrze do kostela (viz níže). V tomto případě by pozdější, ze 16. století pocházející otvor zřejmě nahradil

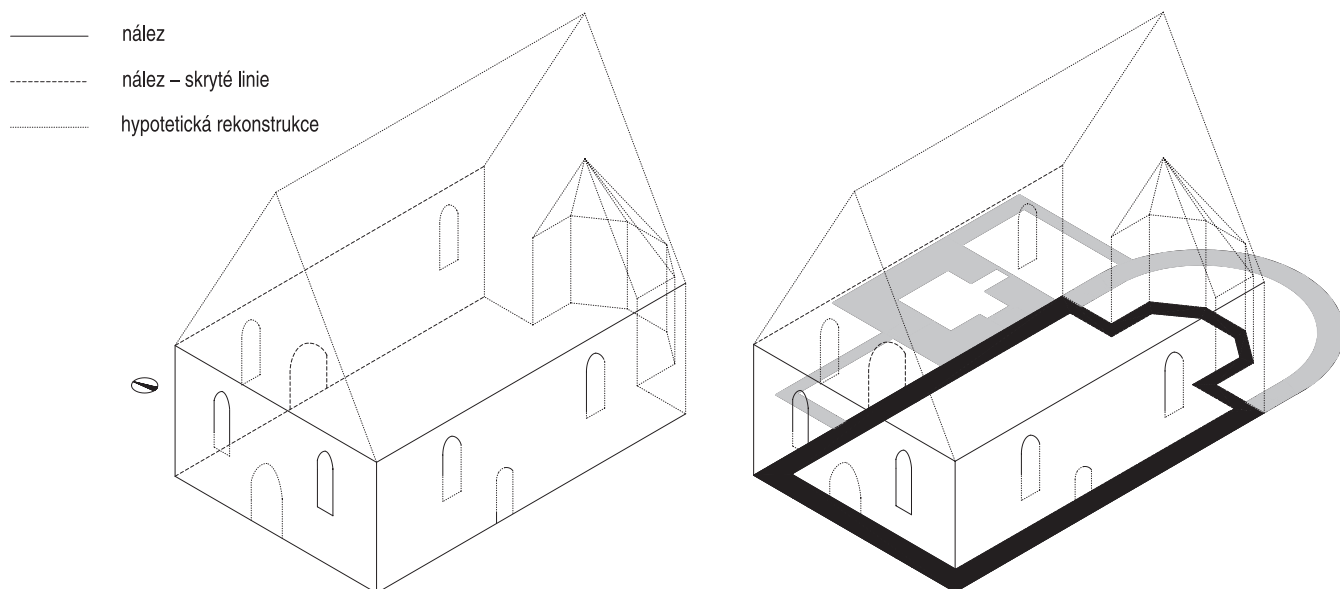
Obr. 17: Stvolínky, kostel Všech svatých, interiér, východní část severní zdi lodi (úroveň nad emporou) s patrným cihelným zdivem pod opadem omítky.

Obr. 18: Stvolínky, kostel Všech svatých, druhotně vestavěný portálek v průchodu z lodi do podvěží, pohled z lodi.

předpokládaný gotický okenní otvor první stavební fáze ve střední ose průčelí, přičemž je možná samozřejmě i varianta, že se v této ose v gotice nacházel pouze vstup a nikoli okno; pro tuto možnost by hovořila skutečnost, že se jedná o stranu obrácenou k bývalé tvrzi, a přístup z tohoto směru tedy není nepravděpodobný.

Problematická zůstává otázka osvětlení lodi ze severu. Dle našeho názoru je třeba také na této straně předpokládat alespoň jeden či dva okenní otvory, náležející první stavební fázi, jednoznačně interpretovatelné stopy takové si-

Obr. 19: Stvolínky, kostel Všechných svatých, rekonstrukce gotické stavební fáze (vpravo v porovnání s půdorysem současné stavby).

tuace zde však nebyly nalezeny. Je možné, že se jedno gotické okno nacházelo ve východní části severní zdi, kde dnes k lodi přiléhá věž. Zde je pod opadem starší, pravděpodobně raně novověké omítky se sporými zbytky barevného pojednání, patrná nápadná nepravidelnost konstrukce: ta je zde víceméně pravidelně vyzděna z cihel (19–24/7 cm); gotické zdívo lodi přitom sestává z lomového, resp. sbíraného kamene (obr. 17). Je zřejmé, že tato část byla pravděpodobně v souvislosti s proražením průchodu do přízemí věže a snad i odstraněním předpokládaného gotického okenního otvoru nově vyzděna. Existence dalšího okenního otvoru v západní části severní zdi rovněž není zcela vyloučena, neboť jeho případné stopy mohly zůstat zakryty; v tomto úseku je totiž zachována intaktní vnitřní omítka včetně novověkých nátěrů, zvenčí zde potom přiléhají konstrukce přistavěné kaple sv. Anny.

Hypoteticky lze první stavební fázi připisat také drobný půlkruhový pískovcový portálek s okosením a těžko čitelnými náběžnými štítky, který byl až sekundárně (snad v souvislosti s přestavbou v roce 1811) vestavěn do průchodu z lodi do věže a který stylově odpovídá ostatním dvěma dochovaným portálům této fáze (obr. 18). Nepůvodnost tohoto prvku na současném místě jednoznačně dokládá skutečnost, že stojí na topinkové dlažbě přízemí věže. Lze jen spekulovat, zda tento portálek vedl do původní sakristie, kterou můžeme u farního kostela této velikosti oprávněně předpokládat, a sice přibližně na místě dnešní sakristie, pocházející z roku 1811.

Nejstarší kostel, zjištěný v současné stavbě, měl tedy obdélnou loď, zděnou z lomového, resp. sbíraného kamene na vápennou maltu o vnější délce asi 20 m, šířce 13,6 m a síle zdi 1,2 m. Tato loď byla směrem k východu o něco delší než loď dnešní a celkově o cca 1,5 m nižší. Vně a nepochybně i uvnitř byla omítaná, měla větší reprezentativní vstup od severu a menší od jihu. Oba vstupy měly na vnější straně půlkruhově zakončené pískovcové ostění a byly umístěny naproti sobě. Na jižní straně se nacházely dva hrotité okenní otvory, na západní straně pak s jistotou rovněž dva; třetí otvor – buď okenní nebo dveřní, případně oba – byl pravděpodobně umístěn ve střední ose tohoto

průčelí. Jeden či dva okenní otvory snad existovaly i na straně severní. Okna měla na vnější straně pískovcová ostění (je patrné v případě okna v jižní ose západního průčelí – obr. 13), jejichž jednoduché provedení poukazuje na to, že zřejmě plnila pouze konstrukční, nikoli estetickou funkci; do lodi se rozevíraly šikmé špalety.

Loď byla plochostropá; pro existenci zaklenutí nemáme sebemenší indicie. Skutečnost, že byla později (1811) na všech třech stranách rovnoměrně nadezděna pískovcovými kvádry, poukazuje na to, že patrně neměla masivně zděný západní štít. Pokud by tomu tak bylo, jeho zdívo by muselo být integrováno do nadezdívky, k čemuž podle zjištěných nálezů nedošlo. To by dále znamenalo, že na této straně buď existovala valba, nebo že štít měl nějakou lehčí, snad hrázďenou nebo možná i tenkou cihelnou konstrukci. Možnost, že by masivní zděný štít mohl být zcela snesen ještě před přestavbou v roce 1811, považujeme za spíše nepravděpodobnou, i když ji samozřejmě nelze zcela vyloučit.

Jak vypadal presbytář tohoto kostela, o tom lze pouze spekulovat, neboť byl v rámci velké přestavby v roce 1811 zbořen. Známé je pouze to, že byl „o dva sáhy“ (tj. 3, 79 m) kratší než chór současný. V porovnání s prostornou lodí musel být tedy tento presbytář relativně malý (délky asi pouhých 4,5 m). Tato nápadná diskrepance dovoluje vyslovit domněnku, že tento chór mohl být pozůstatkem menšího staršího kostela, jehož loď byla nahrazena lodí větší. Toto je ovšem čirá spekulace, která by mohla být potvrzena nebo vyvrácena pouze archeologickým průzkumem. Dalším možným vysvětlením této nerovnoměrnosti by mohlo být pro stavbu nepřilíhající vhodné, dosti vlhké podloží ve východní části parcely. Na potíže v této oblasti bylo poukazováno při stavbě nového presbytáře v roce 1811; statické problémy způsobují v konstrukci chóru dodnes.

Analogicky k jiným kostelním stavbám lze předpokládat, že tento – s největší pravděpodobností gotický – presbytář měl buď pravouhlý nebo polygonální půdorys a byl zaklenut (srov. rekonstrukci – obr. 19).

K vybavení gotického kostela lze s jistotou říci jen velmi málo. Výška viditelné spodní strany okenního otvoru v jižní ose západního průčelí dokládá, že loď původně ne-

měla emporu. Na uměleckou kvalitu gotického mobiliáře lze usuzovat pouze na základě jediné zprávy o nálezu dřevěného reliéfu v jámě se stavebním odpadem zřejmě někdy počátkem roku 1896. Pozdně gotický reliéf Poslední večeře zdobil s největší pravděpodobností predelu hlavního oltáře v době před přestavbou v roce 1811. Je znám pouze popis tohoto díla; reliéf sám je nezvěstný.²²⁾

Otázku absolutního datování gotické lodi nelze s jistotou zodpovědět, horní hranici však bezpečně udává přístavba věže v roce 1567(d) nebo bezprostředně následujících letech (viz níže). Starší regionální literatura bez jakékoli argumentace uvádí, že koncem 14. nebo počátkem 15. století byl na místě dřevěné stavby postaven kamenný kostel;²³⁾ dle současného stavu poznání však neexistují prameny, které by tuto tezi podložily. Dochované půlkruhové portály nevyskazují žádné stylově jednoznačně datovatelné znaky. Jejich provedení s okosením a dnes již těžko čitelnými náběžnými štítky umožňuje jejich dataci klást dle našeho názoru spíše do starší doby, pravděpodobně někdy do období 15. století. Za nepřímou indicii pro datování první stavební fáze před rok 1500 pokládáme totiž bohatě profilované pozdně gotické prvky (portály, okenní ostění) z doby po přelomu 15. a 16. století, které se dochovaly v sousední tvrzi.²⁴⁾ Je zřejmé, že na konci 15. a v 16. století zažily Stvolínky „zlatý věk“, ve kterém se už vznik velmi jednoduchých portálů farního kostela jeví jako nepravděpodobný.

V souvislosti s úvahami o možné absolutní dataci gotické lodi není bez zajímavosti zpráva o tom, že stvolíncká tvrz byla na podzim roku 1444 dobytá a vypálena oddíly lužického Šestiměstí během jejich trestné výpravy proti Vartenberkům.²⁵⁾ Lze si dobře představit, že velké škody mohl utrpět také kostel, ležící v bezprostřední blízkosti tvrže; tyto předpokládané škody mohly vést k nějakým rozsáhlejšími stavebními zásahům. Pro tuto hypotézu ovšem chybí jakékoli důkazy.

Pokud je však hrubá datace dochované gotické lodi do 15. století správná, musel mít současný kostel, vzhledem k nejstarší písemné zmínce k roku 1352 a předpokládané-

Obr. 20: Stvolínky, kostel Všechných svatých, portál průchodu z lodi do podvěží; vlevo patrné stopy odstraněné empory (část oblouku z odsekaných cihel).

Obr. 21: Stvolínky, kostel Všechných svatých, pohled z kaple sv. Anny na západní zeď věže s okénkem podvěží a s otvorem venkovního vstupu do 2. NP.

mu vzniku nejpozději s plánovitým založením vsi, předchůdce. Pozůstatky starší stavby by v tomto případě měly být zjistitelné archeologickým průzkumem.

Renesanční přestavba

Někdy v průběhu 2. čtvrtiny 16. století přešly Stvolínky, stejně jako nesčetné další obce v severních Čechách, k luterství. Autentické písemné prameny ke stavební podobě objektu v 16. století zcela chybí, pro 17. století jsou pak velmi sporé; o stavebních dějinách pro tuto dobu tak nadále

Obr. 22: Stvolínky, kostel Všechných svatých, interiér, severní zeď lodi se stopami odstraněné empory.

Obr. 23: Stvolínky, kostel Všechných svatých, interiér, severní zeď lodi se stopami zazděného otvoru v úrovni nad emporou.

více vypovídají dochované prameny hmotné. Na základě jejich vyhodnocení víme, že věž byla přistavěna k již existující lodi. Tato relativní chronologie je jednoznačně dána původně venkovní omítkou lodi, zabíhající pod zdivo věže (je patrná v jihozápadním rohu sakristie a oratoře). Jednotnost konstrukce, patrná pod opadem omítek (pískovcové kvádry, cihelné záklenky), a mírně hrotitý tvar oken zvonového patra dokládají, že věž byla již původně vystavěna nejméně do výšky 5. NP. Z písemných pramenů víme, že dřevěný ochoz posledního 6. NP byl v roce 1883 snesen a nahrazen dodnes dochovanou zděnou konstrukcí.²⁶⁾ Zda bylo toto po-

dlazi již součástí původní stavby, nebo zda pochází až z pozdější doby, není známo; považujeme ovšem za pravděpodobné, že dřevěné 6. podlaží vzniklo teprve v souvislosti s celkovou přestavbou a zvýšením kostela v roce 1811. Současný krov věže je alespoň dendrochronologicky datován do této doby. Jaký byl tvar střechy věže před rokem 1811, dnes již nelze zjistit.

Valeně zaklenutá místnost v přízemí věže byla přístupná pouze z lodi nově proraženým vstupem s jednoduchým okoseným pravoúhlým portálem, obráceným do lodi (obr. 20). Sloužila zřejmě, jak bylo u těchto prostor obvyklé, k uchovávání cenných předmětů. Prostor byl osvětlen dvěma malými čtvercovými okenními otvory na západní a východní straně; západní otvor s pískovcovým ostěním se dnes otvírá do kaple sv. Anny, na místě východního okénka byl v novější době (pravděpodobně už při přestavbě v roce 1811) otevřen další vstup ze sakristie, související bezpochyby s proražením klenby přízemí věže kvůli komunikačnímu propojení s vyššími podlažími.

Tato vyšší podlaží věže od 2. NP včetně byla původně přístupná pouze z venkovní strany po přistavěném schodišti. Tímto původním vstupem je nepochybně venkovní vstup od západu s pravoúhlým pískovcovým ostěním na vnější straně, vedoucí do 2. NP a používaný až hluboko do 20. století. Konstrukce špalety tohoto dveřního otvoru s cihelným segmentovým záklenkem, patrná pod opadem omítky, nevykazuje žádné patrné druhotné zásahy, je homogenní s okolním zdivem. Zděná

kamenná konstrukce příslušného venkovního schodiště (dříve krytého, dnes bez střechy a částečně zhroutěného) na západní straně věže pochází každopádně z doby před rokem 1770 (přístavba kaple sv. Anny – viz níže) a z velké části zakrývá okenní otvor přízemí. Tato skutečnost hovoří ve prospěch domněnky, že masivní konstrukci v tomto případě snad předcházela konstrukce lehčí, dřevěná, která toto okno nezakrývala buď vůbec, nebo jen málo (obr. 21).

Nepravidelná forma špalety průchodu do oratoře na východní straně 2. NP věže (strany špalety se sbíhají v odlišném půdorysném úhlu) naznačuje, že se zde původně na-

cházel okenní otvor o obdobných rozměrech jako okno na severní straně 2. NP. Tento otvor byl v souvislosti s patrovou přístavbou sakristie a oratoře v roce 1811 rozšířen a přeměněn na otvor dveří.

Po třech původních okenních otvorech, vždy na východní, západní a severní straně, se nachází ve 3. a 4. NP. Otvor na jižní straně 3. NP (průchod do krovu nad presbytářem a lodí) byl prolomen zcela nově v souvislosti s přestavbou kostela v roce 1811, jak je patrné z jeho provedení i asymetrického umístění. Okno na východní straně 3. NP bylo částečně zazděno v souvislosti s přístavbou sakristie s oratoří. Z doby výstavby věže jsou všechna čtyři zvuková okna zvonového patra. Okenní výplně jsou vesměs mladší, zřejmě převážně z 19. století.

Existence věže je doložena písemnými prameny na počátku 17. století. Kostelní účty, dochované s kratšími či delšími časovými mezerami od roku 1607, zmiňují v roce 1608 „velký zvon“ (což tedy předpokládá ještě nejméně jeden další, „malý zvon“). Výslovně je pak věž poprvé zmíněna v účtu z roku 1615.²⁷⁾

Na základě dendrochronologické datace stropních trámů 3. a 4. NP lze dobu výstavby věže klást do konce 60. let 16. století (dřevo bylo skáceno v létě 1567). Tuto dataci považujeme za spolehlivou vzhledem k tomu, že u těchto konstrukcí nebyly zjištěny stopy druhotného vnesení. Rovněž na základě všech stavebních souvislostí, rozvedených podrobněji níže, považujeme starší původ věže za velice nepravděpodobný.

Buď současně s výstavbou věže nebo až po jejím vybudování byla zřízena empora, jejíž otisk je z velké části patrný na severní zdi lodi (obr. 8 c, 20, 22). Tato relativní chronologie byla stanovena na základě skutečnosti, že dochované stopy po odstranění klenby empory na severní straně lodi (oblouky z odsekaných cihel) respektují oba stávající dveřní otvory, tedy jak původní vstup od severu, náležející gotické stavební fázi, tak i průchod do přízemí věže, druhotně proražený teprve v souvislosti s její výstavbou. Možnost, že by tento otvor naopak respektoval již existující emporu, považujeme za vyloučenou vzhledem k patrnému přezdění konstrukce nad tímto vstupem (cihly, smíšené zdivo).

Jednalo se o zděnou podklenutou emporu; konstrukce klenby sestávala z cihel. Tato empora byla poněkud nižší, než stávající empora z roku 1811. Dle patrných stop probíhala na severní straně podél celé zdi až k původní, dodnes nedochované východní zdi gotické lodi; její klenba byla členěna na šest polí s nestejnými rozpony oblouků (tato nepravidelnost nepochybně souvisí s výše zmíněným respektováním dveřních otvorů). Je zřejmé, že empora musela být v prostoru lodi nesena sloupy nebo pilíři. Dle níže rozvedených souvislostí probíhala nepochybně i na západní straně lodi; zda stála i podél strany jižní, nevíme. Pokud se zde nacházejí odpovídající stopy, jsou skryty pod intaktní omítkou, resp. také pod podlahou (základy podpor).

Cenná je v této souvislosti stručná zpráva G. A. Wahnera, týkající se vybavení kostela před přestavbou v roce 1811: dle ní na evangelijní (severní) straně stály „dvojité, ze dřeva zhotovené empory“; dále je zmíněna „rovněž dřevěná hudební kruchta“.²⁸⁾ Prvním možným výkladem této poněkud překvapivé informace je, že hmotnými prameny doložená zděná empora mohla být již někdy v průběhu 17. nebo 18. století odstraněna a nahrazena emporou dřevěnou. Za

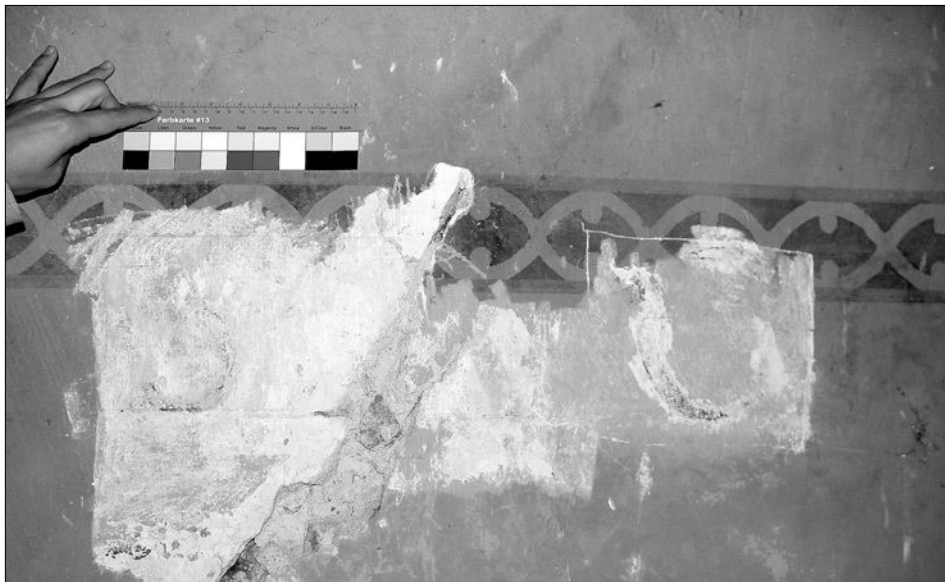

Obr. 24: Stvolínky, kostel Všech svatých, jižní průčelí lodi, starší omítka s patrným předřísováním iluzivního kvádrování při jihozápadním nároží.

Obr. 25: Stvolínky, kostel Všech svatých, jižní průčelí lodi, starší omítka se stopami předřísování pasparty gotického okna.

mnohem pravděpodobnější však považujeme vysvětlení, že se výraz „ze dřeva“ nevztahoval na vlastní nosnou spodní zděnou konstrukci, nýbrž na Wahnerem zmíněné horní podlaží empory, případně na dřevěnou nástavbu nebo poprseň. Stopy nějaké další, celodřevěné empory každopádně nebyly nalezeny. Je přitom v tomto případě nápadné, že pramen výslovně zmiňuje pouze emporu severní a západní. K opatrnosti při interpretaci této zprávy ovšem nabádá skutečnost, že byla zaznamenána zřejmě s delším časovým od-

Obr. 26: Stvolínky, kostel Všechných svatých, interiér, část malovaného nápisu ve střední části jižní zdi lodi (úroveň nad emporou).

Obr. 27: Stvolínky, kostel Všechných svatých, interiér, východní část severní zdi lodi (úroveň nad emporou) s omítkou s malovaným rámem, zabíhající pod podlahu současné empory i pod východní zeď lodi.

stupem od přestavby kostela v roce 1811 (Wahnerovo dílo pochází až z doby kolem roku 1840).

Existence empory ve stvolíněckém farním kostele je poprvé nepřímo písemně doložena v taxě panství Stvolínky, sepsané za účelem prodeje v roce 1608. Jako součást tvrže se zde uvádí zděná krytá zvýšená chodba, vedoucí z tvrže do kostela;²⁹⁾ je přitom zcela zřejmé, že tato chodba musela ústít na emporu. Považujeme za nepochybné, že tato archivně doložená empora je totožná s emporou, jejíž stopy se zachovaly na severní straně lodi, a její vznik lze tedy spolehlivě klást mezi závěr 60. let 16. století (přístavba věže) a rok 1608. Pro možnost přesnějšího absolutního datování je velmi zajímavá právě souvislost s písemně doloženým krytým mostem, spojujícím tvrž s kostelem. Podle nejnovější literatury byla tvrž v 70. letech 16. století tehdejším majitelem Jindřichem II. Kurzbachem z Trachenbergu zásadně přestavěna a rozšířena. Přitom mělo být založeno také vý-

chodní, tedy ke kostelu obrácené křídlo.³⁰⁾ Pokud je tento údaj spolehlivý, lze s velkou mírou pravděpodobnosti předpokládat, že právě tehdy mohla vzniknout také krytá chodba a empora. Na základě analogií je oprávněná domněnka, že tato renesanční empora byla podklenuta křížovými hřebínkovými klenbami; obdobné klenby ze stejné doby jsou ostatně dodnes dochovány v sousední tvrzi.

Vstup na emporu z krytého mostu se nacházel s největší pravděpodobností ve střední ose západního průčelí. Zde se nacházejí v odpovídající výši stopy otvoru, který byl širší a výše položený, než dochovaná gotická okna nejstarší známé stavební fáze (viz výše – středověká stavba; obr. 8 d, 16).

S jistou opatrností lze snad do období vzniku empory datovat také zazděný okenní otvor, jehož východní hrana špalety je patrná na vnitřní straně severní zdi lodi (obr. 8 c, 23). Na jeho prořazení nejdříve v souvislosti s emporou poukazuje podstatně vyšší poloha ve zdi v porovnání s gotickými okny; hranu špalety lze sledovat ve výšce +391 až +509,5 cm od základní referenční roviny (nadezdívka z pískovcových kvádrů začíná v úrovni +535 cm); dle patrných stop lze soudit, že otvor byl nejméně 150 cm vysoký a cca 100 cm široký. Zdá se nám pravděpodobné, že mohl vzniknout jako náhrada za gotické okno, které se snad nacházelo ve východní části severní zdi lodi a které bylo odstraněno kvůli přístavbě věže. Otvor může ovšem pocházet i z mladší doby – někdy z průběhu 17. nebo 18. století; v každém případě však vznikl před rokem 1770, protože tehdy musel být v souvislosti s přístavbou kaple sv. Anny zazděn.

Do doby po výstavbě věže lze klást rozsáhle dochovanou kvalitní jednovrstvou venkovní vápennou omítku se stopami předrýsování iluzivního nárožního kvádrování a okenní pasparty, patrnou pod opadem novější dvouvrstvé omítky. Kvádrování bylo zachyceno na obou západních nárožích lodi a na obou východních nárožích věže (na jihovýchodním nároží z prostoru krovu přístavby sakristie). Linka, rámu- jící gotické okno, je částečně patrná vlevo při horní části zazděného okenního otvoru ve východní části jižního průčelí (obr. 24, 25). Stopy barevného pojednání zde nebyly nalezeny; pro spolehlivé určení případné barevnosti by bylo nutné provést restaurátorský průzkum omítek. Červený

nátěr byl naproti tomu jako nejstarší vrstva zjištěn na ostění obou osově umístěných gotických portálů (severní a relikt jižního), stejně jako na portálu vstupu do věže z lodi. Považujeme proto za velmi pravděpodobné, že tato barevná úprava spadá rovněž do období 2. poloviny 16. až počátku 17. století.

V interiéru lodi se na nejstarší zjištěné omítce dochovaly zbytky barevného pojednání na bílém podkladu. Na jižní straně jsou to v úrovni nad emporou jednak pod mladšími nátěry odkryté pozůstatky dekorativního (snad vegetabilního?) rámování okenní špalety východního zazděného gotického okna světle zelené a červené barvy s černými liniemi, jednak mezi oběma gotickými okny patrná tři velká červená písmena (SAC ?) s černě obtaženými konturami (obr. 26). Na severní zdi lodi se rovněž v úrovni nad emporou dochovaly jednak stopy červeného, resp. červeno-žlutého ornamentálního pásu, probíhajícího v úrovni pod tehdejšími stropem, jednak v severovýchodním rohu černé malované orámování, zabíhající pod podlahu současné empory a pod východní zeď lodi (obr. 27); mohlo se v tomto případě jednat nejspíše o orámování nápisu nebo malby, jejichž stopy však nebyly zjištěny (v tomto místě je omítka silně poškozená vinou zatékání).

Část nápisu na jižní straně lodi lze hypoteticky klást do doby, kdy byl kostel luterský, tedy od 20. či 30. let 16. století do třicetileté války, a kdy byl snad vyzdoben citáty z Písma. U dalších pozůstatků není vzhledem k jejich torzovitosti zřejmé, zda mohou být částečně ještě středověkého, renesančního nebo snad dokonce ještě mladšího původu. Zcela jisté je pouze to, že pocházejí vesměs z doby před přestavbou v roce 1811. Další stopy této výmalby se pravděpodobně skrývají pod intaktními novějšími nátěry. Souvislejší zachování však bohužel nelze očekávat; po odstranění přemalby v rámci obnovy interiéru koncem 19. století byly totiž viditelné pouze sporé zbytky.³¹⁾ Rozsah dochování, stav a památkovou hodnotu této výzdoby by mohl určit pouze restaurátorský průzkum.

Z mladšího písemného pramene víme, že se v 16. století v kostele nacházela hrobka. Informuje nás o tom autentická zpráva z roku 1769, kdy byly z hrobky „unter dem Jesu-Kindel Altar“ (pod oltářem Jezulátka) vyzvednuty a po-

Obr. 28: Stvolínky, kostel Všech svatých, renesanční náhrobníky, osazené v severním průčelí sakristie.

Obr. 29: Stvolínky, kostel Všech svatých, kaple sv. Anny, pohled od severu; vlevo patrné zhroutilé schodiště venkovního vstupu do 2. NP věže.

té prohlédnuty dvě měděné rakve. Dle pramenem doslovně citovaného nápisu na jedné z nich patřila tato Jindřichovi II. Kurzbachovi z Trachenbergu, který zemřel 22. června 1590.³²⁾ Druhá rakev nebyla opatřena nápisem, lze ovšem předpokládat, že patřila Jindřichově manželce Evě z Vartenberka. Protože mladší zprávy o manipulaci s těmito rakvami chybí, je velmi pravděpodobné, že se stále nacházejí v kostele. Hrobka leží nejspíše někde v blízkosti jednoho z postranních oltářů.

Ještě později, v roce 1829, prameny poprvé zmiňují pět renesančních náhrobníků, které byly v roce 1811 při velké přestavbě vyzvednuty z kostela a zazděny ve vnější zdi sakristie, kde je lze dodnes spatřit (obr. 28).³³⁾

Obr. 30: Stvolínky, kostel Všechných svatých, interiér kaple sv. Anny, pohled k západu.

Výpověď veškerých hmotných i písemných pramenů nás vede k přesvědčení, že vznik věže, krytého mostu z tvrze do kostela, empory, hrobky, venkovní omítky s iluzivním nárožním kvádrováním a okenními paspartami a snad i torzálně dochované malované výzdoby interiéru náleží jedné stavební aktivitě, která probíhala koncem 60. a v 70. letech 16. století za majitele panství Jindřicha II. Kurzbacha z Trachenbergu. Není také vyloučeno, že tato přestavba mohla trvat více let nebo i desetiletí; zdá se však, že počátkem 17. století byla již skončena.

Stavební úpravy v 17. a 18. století

Někdy v průběhu třicetileté války ztratila stvolínecká farnost svou nezávislost a obec nadále spadala pod sousední Kravaře. Teprve v roce 1723 byla zdejší farnost obnovena.³⁴⁾

V závěrečné fázi třicetileté války utrpěly Stvolínky těžké škody. V důsledku válečného poškození a v souvislosti se zásadní změnou vlastnických poměrů (ves byla od roku 1647 v majetku arcibiskupa Harracha, 1654 převedena nově založenému litoměřickému biskupství) byla tvrz v letech 1651–1663 přestavěna na zámek.³⁵⁾ Zřejmě tehdy musela být zbořena krytá chodba, vedoucí do kostela; raně barokní fasádu bez jakýchkoli stop spojovací chodby si totiž zámek uchoval v prakticky nezměněné podobě dodnes.

Téměř jedno století po postavení věže, na konci 50. let 17. století, proběhly úpravy jejího interiéru. Dokládá to dendrochronologická datace povalového stropu 2. NP, stejně jako rámové konstrukce podesty dřevěných schodů ve 4. NP: dřevo na zhotovení těchto prvků bylo skáceno v letech 1658 a 1659. Zůstává otázkou, zda tehdy také mohla být nahrazena hypotetická původní dřevěná konstrukce venkovních schodů, zpřístupňujících vyšší patra věže (viz vý-

Obr. 31: Stvolínky, kostel Všechných svatých, interiér presbytáře, klasicistní motiv vázy, patrný pod destrukcí mladší dekorativní výmalby.

še), konstrukcí zděnou. Jisté je pouze to, že tato zděná podesta je starší než přiléhající severní zeď kaple sv. Anny (1770). Svědčí o tom stavební spára mezi oběma konstrukcemi, stejně jako jejich odlišnost.

Stáří zvonové stolice bohužel neznáme. Lze pouze konstatovat, že se tato skládá de facto ze dvou konstrukcí: starší stolice (původní z doby výstavby věže?) byla integrována do mladší. Toto rozšíření zvonové stolice, vyvolané nepochybně zvýšením počtu zvonů, proběhlo pravděpodobně nejpozději v roce 1726. Z písemných pramenů totiž víme, že tehdy ke třem stávajícím zvonům přibyl zvon čtvrtý.³⁶⁾

Pro dobu od počátku 18. století lze využít již hojněji dochovaných archivních pramenů. V 18. století se jedná zejména o kostelní inventáře, sporé údaje pro tuto dobu poskytuje také farní kronika. Jednou z prvních významných informací z tohoto pramene je stručný zápis, který nás zpravuje o beatifikaci nově postavené kaple sv. Anny 26. července 1770; náklady na tuto stavbu činily 254 zlatých (obr. 29, 30).³⁷⁾ Pozdně barokní kaple s venkovním severním vstupem byla vestavěna do rohu mezi západní průčelí věže a severní průčelí lodi; původní gotický severní vstup do lodi s pískovcovým portálem byl přitom zachován jako průchod z lodi do kaple. Již existující konstrukce kamenné podesty venkovních schodů, zpřístupňujících vyšší podlaží věže, byla integrována do severní zdi kaple (viz výše). Vlastní prostor vstupu do věže byl od zaklenutého interiéru kaple, resp. také prostoru jejího krovu nad klenbou, oddělen tenkou zdi čtvrtkruhového půdorysu (náběhy této příčky jsou patrné na severní zdi kaple při vstupu z venkovního schodiště).

Přestavba v roce 1811 a další stavební úpravy v 19. a 20. století

Jediným autentickým písemným pramenem, informujícím nás o zásadní přestavbě kostela v roce 1811, je farní kronika. Dle tohoto textu byl tehdy postaven nový zaklenutý presbytář, který byl směrem k východu v porovnání se starým chórem o dva sáhy delší. Základ nového presbytáře musel být kvůli vlhkému podloží položen na dřevěný rošt. Změněny byly všechny dveřní a okenní otvory lodi a kostel byl „také uvnitř přestavěn“, takže zde „ze starého nezůstal ani kámen“. Stavitelem byl z jiných pramenů dosud neznámý³⁸⁾ Jacob Brosek ze Zahořan u Litoměřic. Střecha byla pokryta pálenými taškami a nový presbytář vyzdoben nástěnnými malbami malíře Johana Kutschery z Litoměřic. Přestavba probíhala od března do srpna a stála „8000 a několik set zlatých vídeňské měny“. Na svátek Všech svatých, 1. listopadu 1811, byl nový kostel vysvěcen.³⁹⁾

Spíše stručné údaje archivního pramene bylo možné na základě početných nálezů doplnit tak, že vzniká velmi detailní představa o stavebních změnách, které tehdy proběhly. Z hmotných pramenů je zřejmé, že starý presbytář byl zbourán spolu s východní zdí lodi (rozvedeno výše – viz Středověký kostel). Zdi nového klenutého presbytáře na půdorysu stlačeného půlkruhu, vystavěné z pískovcových kvádrů, přímo navázaly na stávající severní a jižní zdi lodi. Ty byly o cca 1,5 m zvýšeny nadezdívkou z pravidelných pískovcových kvádrů s příměsí cihel; koruna zdiva lodi i chóru tak dosáhla stejné výšky. Kromě prodloužení o necelé čtyři metry směrem k východu, známého z farní kroniky, byl tedy presbytář oproti starému chóru také podstatně zvýšen. Nová východní zeď se stlačeným vítězným obloukem byla postavena o něco málo západněji oproti staré, takže loď byla poněkud zkrácena. Jednoznačně to dokládá nejen omítka, zabíhající pod tuto zeď (zmiňovaná již v kapitole o stavebním vývoji ve středověku – obr. 27), ale i skutečnost, že konstrukce této zdi je obdobná jako konstrukce nadezdívky lodi a je s ní provázána; obě konstrukce také postrádají starší omítkovou vrstvu, patrnou na gotickém zdivu.

Stávající okenní otvory a jižní portálek lodi byly zazděny a místo nich proraženy otvory současné. Renesanční empora byla stržena; nově vystavěná vyšší třístranná empora byla podklenuta plackami do pasů, nesenými hranolovými pilíři, které zároveň podpírají plochý strop. Špaleta průchodu do kaple sv. Anny (původního gotického venkovního vstupu od severu) musela být na východní straně poněkud zúžena cihelnou přízdívkou, nesoucí pas klenby nové empory.

Do severozápadního a jihozápadního koutu lodi byly vestavěny schody, vedoucí na emporu; oba výstupy jsou přístupné samostatnými, nově proraženými venkovními vstu-

Obr. 32: Stvolínky, kostel Všech svatých, interiér presbytáře, klasicistní iluzivní zábradlí pod otvorem průhledu z oratoře.

py a od prostoru lodi oddělené tenkými cihelnými zdmi na zaobleném půdorysu.

Přestože patrová přístavba sakristie s oratoří není písemným pramenem zmíněna, lze její vznik jednoznačně uvést do souvislosti s velkou přestavbou v roce 1811. Vypovídá o tom jak konstrukce zdiva (pískovcové kvádry s příměsí cihel) a stlačené oblouky záklenků okenních a dveřních otvorů, typické pro tuto klasicistní přestavbu, tak zejména skutečnost, že je zdivo provázáno se zdivem presbytáře. Zřetelná stavební spára je naproti tomu mezi zdí přístavby a věží. Je velmi pravděpodobné, že právě v souvislosti s touto přístavbou bylo původní okénko přízemí věže na její východní straně rozšířeno na vstup ze sakristie a zároveň vyšší podlaží věže zpřístupněna z přízemí nově proraženým otvorem ve valené klenbě (původní přístup po venkovních schodech při západní straně věže přitom zůstal zachován). Ve 2. NP věže byl na místě východního okna otevřen vstup do oratoře. Předpokládáme, že zároveň proběhly další stavební úpravy 2. NP věže, neboť tento prostor nadále sloužil jako průchod do biskupské oratoře. Považujeme za pravděpodobné, že právě tehdy mohlo dojít ke vnesení další stropní konstrukce – podhledu – pod povalový strop z roku 1658(d). Tato konstrukce nebyla dendrochronologicky datována.

Ve 3. NP věže byl na jižní straně proražen vstup do prostoru krovu nad lodí a presbytářem. Z doby přestavby v roce 1811 pochází konstrukce povalového stropu zvýšené lodi, opatřená původně shora vrstvou hliněné mazaniny, dnes jen zčásti dochovanou, stejně jako krov nad presbytářem a lodí. Datace krovu byla dendrochronologicky potvrzena.

V souvislosti se zvýšením lodi musela být přestavěna také pultová střecha kaple sv. Anny, která měla nadále prudší sklon. Z prostoru nad klenbou kaple je patrné, že její západní štít sestává z homogenního cihelného zdiva. Je proto zřejmé, že musel být v roce 1811 nově vyzděn.

Podle výsledků dendrochronologického průzkumu byl

Obr. 33: Stvolínky, kostel Všechných svatých, interiér, pohled k východu, stav v roce 1996 – před vyrobáním veškerého zařízení (NPÚ, územní odborné pracoviště Liberec, sbírka fotodokumentace, č. neg. 119857, foto Roman Kursá).

v průběhu velké klasicistní přestavby kostela zdvižen rovněž krov věže. Pravděpodobně byly tehdy do střešní konstrukce vestavěny také ciferníky věžních hodin, poprvé zmíněných v kostelním účtu z let 1824–1825.⁴⁰⁾

Zda tehdy vznikla také rámová konstrukce v 6. NP s dřevěným ochozem, strženým v roce 1883, zůstává vzhledem k chybějícímu dendrochronologickému datování nejasné. Zvýšení věže o patro v souvislosti s celkovým zvýšením kostela a zřejmě i s vnesením hodin v roce 1811 považujeme ovšem za velmi pravděpodobné.

V exteriéru byla stavba nově omítnuta, fasády získaly dodnes dochované členění pilastry s jednoduše profilovanými hlavicemi, zdobenými čabakami. Symetrie bylo dosaženo užitím slepých oken.

Archivním pramenem zmíněné nástěnné malby litoměřického malíře Johana Kutschery jsou částečně patrné pod ornamentálním pojednáním z roku 1894. Červeně malovaná váza, iluzivní balustráda a další klasicistní motivy byly lokálně odkryty v důsledku pronikání vlhkosti nebo vandalským seškrabáním mladší vrstvy (obr. 31, 32); pod mladším nátěrem se v závěru rýsují kontury pozdně barokní iluzivní oltářní architektury, která zcela nepochybně rovněž náleží této výmalbě. Podle těchto viditelných částí se zdá, že jsou malby dochovány relativně celistvě. Vzhledem k jejich zřejmě vysoké památkové hodnotě by zde měl být v každém případě proveden restaurátorský průzkum.

Po řadě nevýznamných stavebních zásahů a drobných oprav v průběhu 19. století, dobře dokumentovaných dochovanou patronátní agendou a farní kronikou, přináší větší přestavbu až rok 1883. Tehdy došlo především ke sne-

sení dřevěného ochozu v 6. NP věže a jeho nahrazení cihelným zdívkem.⁴¹⁾ Zdá se, že vlastní nosná dřevěná rámová konstrukce v tomto podlaží nebyla přestavbou dotčena. Nasvědčují tomu dlaby ve stojkách této konstrukce po odstranění patních vzpěr, spojených snad původně s konstrukcí ochozu. Tato domněnka by mohla být ověřena dendrochronologickou datací. Zároveň s úpravami 6. NP byla věž uvnitř i vně nově omítnuta a všechny okenní otvory byly vybaveny novými výplněmi. Opraveny a nově na žluto natřeny byly také fasády kostela.⁴²⁾

Jedno desetiletí po této přestavbě, v roce 1894, byla provedena zásadní obnova interiéru. Ze zdi lodi byla odstraněna „silná vrstva nátěrů“, přičemž bylo zaznamenáno, že zdi byly „původně zdobený bohatými malbami a nápisy s velkými písmeny“. „Jen sporé zbytky této výzdoby“ však „neposkytly celistvý obraz celku“ (srov. výše – Renesanční přestavba). Loď i presbytář pak byly vymalovány dekorátorem Hermannem Perthenem z Tisé u Ústí nad Labem, který také polychromoval kazatelnu a křtitelnic. Hlavní oltář a oba postranní oltáře byly vybaveny novými retabuly, které byly zhotoveny sychrovskou dílnou bratří Bušků.⁴³⁾

Ornamentální výmalba z roku 1894 je rozsáhle dochována v presbytáři a částečně (pod novějšími nátěry a přemalbami) v lodi. Z této doby pochází nepochybně i ornamentální výmalba plochého stropu lodi, imitující kazetování.

Posledními významnějšími stavebními zásahy byla celková obnova fasád v roce 1931 a osazení vitrážových oken (dvou v presbytáři a tří v jižní zdi lodi pod emporou) v roce 1936.⁴⁴⁾

V období od konce 2. světové války po současnost bylo provedeno již jen několik nutných drobných oprav. Ačkoliv zde byly dle ústní informace pamětníků mše slouženy ještě v 80. letech 20. století, kostel vinou nedostatečné údržby chátral, takže se v polovině 90. let minulého století nacházel ve velmi špatném stavebně technickém stavu.⁴⁵⁾ Dílo zkázy pak dokonalo vyrabování veškerého zařízení kostela včetně pevných částí (dlažba, pískovcové ostění, zábradlí empory apod.) organizovaným zločinem a další vandalské ničení tehdy volně přístupného objektu.

O záchranu kostela se v současnosti zasazuje občanské sdružení Drobné památky severních Čech, které zde od roku 2004 provádí postupnou obnovu střechy a další nouzové zajišťovací práce.

ZÁVĚR

Středověké konstrukce v současné stavbě farního kostela Věch svatých ve Stvolínkách byly odborné veřejnosti známy; prokázalo je již předchozí bádání a orientační průzkum. Podrobný stavebněhistorický průzkum přinesl přehodnocení a zásadní rozšíření poznatků o podobě objektu ve středověku i v dalších fázích jeho stavebního vývoje; zcela nově se přitom podařilo identifikovat dosud neznámou renesanční přestavbu a významně upřesnit rozsah klasicistních úprav z roku 1811.

I přes to, že stavebněhistorický průzkum přinesl řadu nových zjištění, zůstávají pochopitelně některé otázky otevřené. K jejich zodpovězení by v budoucnu mohly přispět specializované průzkumy. Archeologický průzkum by mohl osvětlit dosud sporné otázky absolutního datování gotické lodí, stáří a podoby středověkého presbytáře, strženého v roce 1811, případně odkrýt pravděpodobnou starší kostelní stavbu na místě současné či určit polohu renesanční hrobky. Více světla by mohl vnést také do problematiky vzájemných souvislostí vzniku tvrze, kostela a plánovitě založené vsi, případně také písemnými prameny doloženého staršího sídla rané kolonizace. Restaurátorským průzkumem by měl být určen rozsah a stav dochování, stáří a hodnota malované nástěnné výzdoby; průzkum exteriérových omítek by mohl zodpovědět otázku případné barevnosti zřejmě renesančního pojednání fasád.

Kostel Věch svatých ve Stvolínkách je regionálně významným příkladem venkovské sakrální architektury středověkého původu. Přestože jeho současná podoba je především výsledkem rozsáhlé přestavby z počátku 19. století, umožňují dochované středověké konstrukce relativně celistvou představu o gotické stavbě. Nově rozpoznané velkorysé renesanční úpravy doplňují mozaiku poznání stavebních aktivit období 16. století. Zásadní přestavba v roce 1811, vycházející ještě z pozdní barokního citění, zároveň však přinášející moderní prvky (klasicistní výmalba presbytáře), je cenným, bez výraznějších mladších zásahů dochovaným dokladem stavebního činnosti této přelomové doby v prostředí venkova. Stvolíncký kostel Věch svatých je tak nositelem vysokých historických, uměleckých a vědeckých hodnot, jejichž zachování budoucím generacím je ve veřejném zájmu.

(Překlad z němčiny a úprava textu Eliška Fechnerová)

POZNÁMKY

- 1) L. Kracíková – J. Smetana, Románská a gotická sakrální architektura v okrese Česká Lípa. Praha: Unicornis 2000, s. 18, 87–90.
- 2) H. Ammerich – E. Fechnerová – Z. Spyrančí, Stvolínky (Drum), Tschechien, Allerheiligenkirche - Baudokumentation und Bauforschung, Masterarbeit im Masterstudiengang Denkmalpflege der TU Berlin, Wintersemester 2006/2007; kopie je uložena v archivu NPÚ, ú. o. p. Liberec.
- 3) Za nezištné poskytnutí programu děkujeme jeho autorovi Albertu Wiedemannovi.
- 4) L. Kracíková – J. Smetana, o. c. v pozn. 1, s. 87–88.
- 5) Za zajištění dendrochronologického průzkumu děkujeme Mgr. Michalu Panáčkovi, který také odebral vzorky; datoval je ing. Tomáš Kyncl.
- 6) A. Sedláček, Hrady, zámky a tvrze království českého, díl 14. Praha 1923, s. 301. Problematice počátků osídlení oblasti se nověji věnují L. Kracíková – J. Smetana, o. c. v pozn. 1, s. 7–11; V. Vaněk, Sakrální architektura děkanátu lipského v písemných pramenech doby předhusitské, in: Gotika v severních Čechách. Ústecký sborník historický 2001, Ústí nad Labem 2001, s. 33–78.
- 7) F. A. Tingl – J. Emler edd., Libri confirmationum ad beneficia ecclesiastica Pragensis per archidioecesim I–X. Pragae 1865–1889.
- 8) J. Úlovec a kol., Encyklopedie českých tvrzí, sv. III. Praha: Argo 2005, s. 770–772.
- 9) W. W. Tomek ed., Registra decimarum papalium čili Registra desátků papežských z diecezí pražské. Praha 1873, s. 77.
- 10) F. Gabriel – J. Panáček, Hrady okresu Česká Lípa. Praha: Argo 2000, s. 21, 38–42.
- 11) A. Sedláček, o. c. v pozn. 6, s. 301–302.
- 12) A. Profous, Místní jména v Čechách, díl 4. Praha: ČSAV 1957, s. 226 až 227.
- 13) L. Kracíková – J. Smetana, o. c. v pozn. 1, s. 87.
- 14) Tamtéž, s. 18, 87–88.
- 15) V. Vaněk, Rejstříky papežských desátků a možnosti jejich využití, Český časopis historický 100, 3, 2002, s. 497–521.
- 16) J. Úlovec a kol., o. c. v pozn. 8.
- 17) W. W. Tomek ed., o. c. v pozn. 9.
- 18) E. Korb, Die Pfarrkirche in Drum, Mitteilungen des Nordböhmisches Excursions-Club 18, 1895, s. 256; F. Hantschel, Heimatkunde des politischen Bezirkes B. Leipa. B. Leipa 1911, s. 817.
- 19) A. Frind, Die Kirchengeschichte Böhmens im Allgemeinen und in ihrer besonderen Beziehung auf die jetzige Leitmeritzer Diözese, Bd. I. Prag 1864, s. 88–89.
- 20) L. Kracíková – J. Smetana, o. c. v pozn. 1, s. 87–90.
- 21) Tento – s největší pravděpodobností gotický – presbytář byl údajně o 2 sáhy (= 3,79 m) kratší než chór dnešní. SOKA Česká Lípa, Farní úřad Stvolínky, Liber Memorabilium Ecclesiae et Parochiae Drumensis (1723–1936), pag. 54–55.
- 22) Popis je uveden ve zprávě libereckého konzervátora Rudolfa Müllera z 28. 2. 1896, který reliéf datoval na konec 15. století a nepochyboval o jeho původu z farního kostela. Národní archiv Praha, Památkový úřad Vídeň (PÚ/R), Kt. 89 – Stvolínky.
- 23) F. Hantschel, o. c. v pozn. 18, s. 817.
- 24) J. Úlovec a kolektiv, o. c. v pozn. 8.
- 25) A. Sedláček, o. c. v pozn. 6, s. 301.
- 26) E. Korb, o. c. v pozn. 18, s. 257.
- 27) SOA Litoměřice, Velkostatek Stvolínky, Účty – Kostelní účty, Kirchenregister (1607–1703), kt. 521, inv. č. 6769, fol. 8^a, 9^a.
- 28) „Zur Evangeliumseite standen doppelte, aus Holz gefertigte Barkirchen, und das Musikerchor, das eben von Holz bestand, war mit keiner sonderheitlichen Orgel versehen.“ ANM, Sbirka rukopisů, i. č. 338 – G. A. Wahner, Sammlung alter und neuer Nachrichten betreffend die Kirchbezirke und derselben Gotteshäuser im Leutmeritzer Kreise, cca 1840, pag. 136.
- 29) „...Také od kamena vystavená pavlače z tvrze až do kostela, spravený jsou, že se může po suše jíti ...“. ANM, Sbirka F – topografická, kt. 177 – Stvolínky, Taxa panství 1608, fol. 1. Za upozornění na tento pramen děkujeme Mgr. Elišce Nové.
- 30) J. Úlovec a kolektiv, o. c. v pozn. 8.
- 31) E. Korb, o. c. v pozn. 18, s. 258.
- 32) SOKA Česká Lípa, Farní úřad Stvolínky, Liber Memorabilium Ecclesiae et Parochiae Drumensis (1723–1936), pag. 16a.
- 33) ANM, Sbirka G (Eichlerova) – kt. 44 Stvolínky, Inschriften in der Kirche am 5. Februar 1829. Jedná se o figurální náhrobníky majitelů panství vesměs z 2. poloviny 16. století – čtyři na severní a jeden (náhrobník dítěte) na východní straně sakristie. Srov. také M. Sovadina, Renesanční náhrobníky ve Stvolínkách, in: Kulturní listy litoměřického okresu, Litoměřice 1988, s. 19–21.
- 34) ANM, Sbirka rukopisů, i. č. 338 – G. A. Wahner, Sammlung alter und

- neuer Nachrichten betreffend die Kirchbezirke und derselben Gotteshäuser im Leutmeritzer Kreise, cca 1840, pag. 135.
- 35) J. Úlovec a kol., o. c. v pozn. 8.
- 36) Kostelní inventáře uvádějí v r. 1725 na věži tři zvony, v r. 1737 pak čtyři zvony (Diecézní archiv Litoměřice, Archiv far I – Stvolínky, kostelní inventář z r. 1725 a z 27. 7. 1737); v detailním popisu zvonů z doby kolem r. 1840 je jeden ze čtyř zvonů datován letopočtem 1726 (ANM, Sbírka rukopisů, i.č. 338 – G. A. Wahner, Sammlung alter und neuer Nachrichten betreffend die Kirchbezirke und derselben Gotteshäuser im Leutmeritzer Kreise, cca 1840, pag. 138).
- 37) SOKA Česká Lípa, Farní úřad Stvolínky, Liber Memorabilium Ecclesiae et Parochiae Drumensis (1723–1936), pag. 185.
- 38) V obšírné Encyklopedii architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách (P. Vlček ed., Praha: Academia 2004) není jméno stavitele Broska uvedeno.
- 39) SOKA Česká Lípa, Farní úřad Stvolínky, Liber Memorabilium Ecclesiae et Parochiae Drumensis (1723–1936), pag. 54–55.
- 40) SOA Litoměřice, Velkostatek Stvolínky, Účty – Kostelní účty, kt. 524, inv. č. 6795. Ciferníky, zabudované ve střešním pláští, jsou patrně ještě na fotografii z roku 1963 (Národní památkový ústav, ú. o. p. Liberec, fotoarchiv, č. neg. 13566); jejich zbytky se nacházejí v 6. NP a v prostoru krovu věže. Hodinový stroj se nedochoval ani v torzu.
- 41) E. Korb, o. c. v pozn. 18, s. 257.
- 42) SOKA Česká Lípa, Farní úřad Stvolínky, Liber Memorabilium Ecclesiae et Parochiae Drumensis (1723–1936), pag. 101; SOA Litoměřice, Velkostatek Stvolínky, Účty – Kostelní účty, kt. 528, inv. č. 6852.
- 43) E. Korb, o. c. v pozn. 18, s. 258–259.
- 44) SOKA Česká Lípa, Farní úřad Stvolínky, Liber Memorabilium Ecclesiae et Parochiae Drumensis (1723–1936), pag. 39; dodatečně vložené listy, s. 2.
- 45) Národní památkový ústav, ú.o.p. Liberec, spisový archiv – Stvolínky, 1961–2000.

NEUE ERKENNTNISSE ZUR BAULICHEN ENTWICKLUNG DER ALLERHEILIGENKIRCHE IN STVOLÍNKY

Das Dorf Stvolínky liegt im südlichen Teil des Landkreises Česká Lípa, das sich in Nordböhmen befindet und an Sachsen grenzt. Die Allerheiligen-Pfarrkirche befindet sich in zentraler Lage im Dorf, direkt neben einer ehemaligen mittelalterlichen Wasserfeste – dem heutigen Schloss. Es handelt sich um eine geostete Saalkirche mit einem apsidalen Chor und einem quadratischen 6-geschossigen Turm auf der Nordseite des Langhauses. Westlich des Turmes befindet sich die nachträglich an die Nordseite des Langhauses angebaute Hl.-Anna-Kapelle, östlich des Turmes und an den Chor anschließend ein zweigeschossiger Anbau mit der Sakristei im Erdgeschoss und dem Oratorium im Obergeschoss. Das Langhaus hat eine flache Decke, der Chor und die Kapelle sind gewölbt.

Die bauliche Entwicklung der Kirche wurde bereits Ende der 90er Jahre des 20. Jahrhunderts im Rahmen einer Arbeit über die romanische und gotische Sakralarchitektur des Kreises Česká Lípa untersucht. Die Autoren haben ihr Interesse in der ersten Reihe dem mittelalterlichen Ursprung der Kirche gewidmet. Weil diese Arbeit eher einen Orientierungscharakter hatte, blieben jedoch einige wichtige Fragen offen oder umstritten. Das Ziel unserer Bauforschung war es zum einen, diese Problemunkte zu klären und somit einen wissenschaftlichen Beitrag zur Erforschung der sakralen Dorfarchitektur in der Region zu leisten. Zum anderen wollten wir vor allem aber ein möglichst vollständiges Bild der baulichen Entwicklung der Kirche über alle Phasen ihrer Existenz geben und so einen Grund zur schrittweisen denkmalgerechten Instandsetzung des stark beschädigten Baus schaffen. Die Baudokumentation und Bauforschung der Kirche wurden als Masterarbeit im Masterstudiengang Denkmalpflege an der TU Berlin im Wintersemester 2006/07 erstellt.

Die Existenz einer Pfarrkirche in Stvolínky wird zum Jahr 1352 archivalisch belegt. Wann diese Kirche entstanden ist, bleibt ungewiss. Erste schriftliche Erwähnungen des Ortes aus dem Ende des 12. und der 1. Hälfte des 13. Jahrhunderts sowie mehrere archäologische Befunde in der Umgebung belegen, dass dieses Gebiet während der Zeit der sogenannten frühen Kolonisation, also spätestens im 12. Jahrhundert, besiedelt wurde. Die Existenz einer Kirche vor der Mitte des 14. Jahr-

hunderts scheint hier somit nicht unwahrscheinlich zu sein, Nachweise fehlen jedoch. Ein weiteres Problem stellt die Frage dar, ob das archivalisch belegte Bauwerk, oder überhaupt dessen Lage, mit dem heutigen Bau identisch ist. Das ursprünglich Ende des 12. Jahrhunderts bestehende Dorf wurde planmäßig neu gegründet, worauf die Struktur des Dorfgrundrisses von Stvolínky hinweist. Die Lage der Kirche auf der Südseite des orthogonalen, ursprünglich länglichen Platzes lässt vermuten, dass die Kirche spätestens mit der Konstituierung des planmäßig gegründeten Dorfes entstand. Wie in unzähligen anderen Orten war hier dieser Prozess ohne Zweifel mit der sogenannten hochmittelalterlichen Kolonisation verbunden, die vom 13. bis zur 1. Hälfte des 14. Jahrhunderts stattfand und in diesem Gebiet vor allem durch die deutsche Ethnie getragen wurde. Weil diese Umwandlung in der Mitte des 14. Jahrhunderts abgeschlossen war, kann man zu Recht voraussetzen, dass die Kirche schon damals an ihrer heutigen Stelle stand.

Die detaillierte Bauforschung hat bestätigt, dass die aus verputzten Feldsteinen bestehenden Nord-, Süd- und Westwände des Langhauses aus der Gotik stammen. Im Unterschied zu der vorherigen Forschung, die hier zwei gotische Bauphasen erkennen will, sind wir aber der Ansicht, dass es sich nur um eine Phase handelt. Neu wurde auch festgestellt, dass dieses mittelalterliche Langhaus an der Ostseite etwas länger und insgesamt um ca. 150 cm niedriger als das heutige war. Mehrere Elemente aus der Erbauungszeit sind heutzutage noch am Langhaus zu sehen: Ein Portal in der Nordwand, ein Fragment eines Portals in der Südwand und vier zugemauerte Spitzbogenfenster, wobei sich zwei Fenster in der Südwand und zwei in der Westwand befinden. Für den gotischen Ursprungsbau vermuten wir ähnliche Fensteröffnungen in der auf den ursprünglichen Dorfplatz gerichteten Nordwand. In der Westfassade lässt sich sowohl ein Portal als auch ein weiteres Fenster vermuten. Aufgrund der Lage der unteren Kanten der Spitzbogenfenster kann angenommen werden, dass das Langhaus damals keine Empore hatte. Der Chor dieser gotischen Kirche war kleiner als der heutige (die ungefähren Maße dieses 1811 abgerissenen Chors sind aus den archivalischen Quellen bekannt) und konnte im Vergleich mit der gotischen Sakralarchitektur in dieser Region entweder rechteckig oder polygonal ausgebildet gewesen sein. Die auffällige Diskrepanz zwischen dem geräumigen Langhaus und dem verhältnismäßig kleinen Chor legt die Vermutung nahe, dass es sich bei diesem um einen Überbleibsel einer älteren kleineren Vorgängerkirche handeln könnte. Dass die heutige Kirche einen Vorgängerbau hatte scheint sehr wahrscheinlich zu sein: Die älteste im heutigen Bau nachweisbare Bauphase datieren wir anhand der stilistischen Merkmale grob nämlich erst ins 15. Jahrhundert.

In den späten 60er Jahren des 16. Jahrhundert fing mit dem Bau des Turmes ein bedeutender, bisher völlig unbekannter Renaissance-Umbau an, der sich möglicherweise auch über mehrere Jahre oder sogar Jahrzehnte zog; am Anfang des 17. Jahrhunderts wurde er aber offensichtlich schon abgeschlossen. Das Alter des Turmes wurde dendrochronologisch festgestellt. Die Einheitlichkeit der Konstruktion und die spitzbogige Form der Fenster des Glockengeschosses weisen darauf hin, dass der Turm schon ursprünglich mindestens bis zu dem 4. OG gebaut wurde. Das Erdgeschoss war nur vom Langhaus durch einen neu durchbrochenen Eingang zugänglich. In die oberen Geschosse gelangte man über eine wahrscheinlich hölzerne Außentreppe an der Westfassade des Turmes. Entweder gleichzeitig mit dem Bau des Turmes oder nicht lange danach wurde in die Kirche eine gemauerte Empore eingebaut, deren Spuren an der Nordwand des Langhauses sichtbar sind und die niedriger als die heutige Empore war. Die vermutlich zwei- oder dreiseitige Empore ist höchstwahrscheinlich mit der identisch, die zum Jahr 1608 indirekt schriftlich erwähnt wird. In der Beschreibung der Wasserfeste aus diesem Jahr wird nämlich eine gemauerte überdachte Brücke zwischen der Feste und der Kirche genannt. Die Formulierung im Text sowie die Situation vor Ort lassen keine andere Möglichkeit zu, als dass dieser Gang auf einer Empore münden musste; sie war höchstwahrscheinlich an die Westfassade der Kirche angeschlossen, wo sich in der Mittelachse auch entsprechende Spuren befinden. Für eine genauere absolute Datierung ist der Zusammenhang mit dem schriftlich erwähnten Übergang sehr interessant. Laut Literatur wurde die Feste durch den damaligen Herrschaftsbesitzer Heinrich II. Kurzbach von Trachenberg in den 70er Jahren des 16. Jahrhunderts grundsätzlich umgebaut und vergrößert. Dabei soll auch der Ostflügel, also der zur Kirche gewandte Teil des Gebäudes, entstanden sein. Unserer Meinung nach wurden damals sehr wahrscheinlich auch die überdachte Brücke zur Kirche und die Empore gebaut. Wenn die Angaben aus der Literatur also stimmen,

könnte die Brücke und die Empore in den 70er Jahren des 16. Jahrhunderts gebaut worden sein. Der Einbau lässt sich zumindest in die Zeit zwischen Ende der 60er Jahre des 16. Jahrhunderts (Anbau des Turmes) und das Jahr 1608 datieren. Aus dieser zweiten Bauphase stammt offenbar auch die untere Außenputzschicht des Langhauses und des Turmes, die Ritzungen einer illusionistischen Eckquaderung trägt.

Ende des 17. Jahrhunderts wurde das Innere des Turmes teilweise erneuert. Vermutlich wurde in dieser Zeit auch die Außentreppe zu den oberen Geschossen des Turmes durch die noch heute existierende Konstruktion aus Sandstein ersetzt. 1770 wurde westlich des Turmes an die Nordfassade des Langhauses die Hl.-Anna-Kapelle angebaut.

Die größten Baumaßnahmen an der Kirche fanden 1811 statt: Das Langhaus wurde um ca. 150 cm mit Sandsteinquadern aufgestockt, der alte Chor abgerissen, der neue Chor größer und aus Sandstein errichtet. Gleichzeitig wurde auch die Sakristei mit dem über ihr liegenden Oratorium östlich des Turmes angebaut. Die Renaissance-Empore wurde durch eine höhere, dreiseitige Empore ersetzt. Dafür wurden neue Pfeiler eingebaut, die gleichzeitig die neue flache Decke trugen, und in die Nordwest- und Südwestecken des Langhauses von außen zugängliche Treppenhäuser zum Aufstieg auf die Empore eingebaut. Aus dieser Umbauphase stammen die Dächer der Kirche und des Turmes. Die Fassaden der Kirche wurden mit Pilastern und korbbogenförmigen Fenstern neu gegliedert. Die bestehenden gotischen Fensteröffnungen und das Südportal wurden zugemauert. Das Innere des Chors wurde mit klassizistischen Wandmalereien ausgestattet, die noch heute unter den jüngeren Farbfassungen vorhanden sind. Im Jahr 1883 wurde die Holzkonstruktion des 5. OG des Turmes durch Ziegelmauerwerk ersetzt und 1894 die Kirche im Innenraum mit einer zeitgemäßen dekorativen Malerei neu gefasst. In der 1. Hälfte des 20. Jahrhunderts folgten nur noch kleinere Eingriffe; seit dem Ende des Zweiten Weltkriegs verfällt das Gebäude, obwohl noch bis in die 80er Jahre vereinzelt Gottesdienste gehalten wurden. Zwischen 1996 und 2000 fiel die gesamte Kircheneinrichtung organisiertem Kunstraub zum Opfer. Seit 2004 finden schrittweise Reparaturmaßnahmen am Dach statt.

ABBILDUNGEN

Abb. 1: Stvolínky, Allerheiligenkirche, städtebauliche Situation, Blick von Nordwesten (sofern nicht anders vermerkt, stammen alle Aufnahmen von den Autorinnen, 2006).

Abb. 2: Stvolínky, Blick auf die Bebauung der Südseite des Dorfplatzes mit der Allerheiligenkirche im Hintergrund, historische Aufnahme etwa aus dem 1. Drittel des 20. Jh. (Národní památkový ústav/Nationales Denkmalinstitut, zentrale Arbeitsstelle Prag, Sammlung der Fotodokumentation, Nr. F45.105).

Abb. 3: Stvolínky, Ausschnitt aus dem sog. Kaiserabdruck der Karte des Stablen Katasters, 1843 (Ústřední archiv zeměměřičství a katastru Praha/Zentralarchiv der Geodäsie und des Katasters Prag, Sign. B2/a/6 C7522).

Abb. 4: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Blick von Norden.

Abb. 5: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Blick von Südosten.

Abb. 6: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Innenraum, Blick nach Osten.

Abb. 7: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Innenraum, Blick nach Westen.

Abb. 8: Stvolínky, Allerheiligenkirche, zeichnerische Bauaufnahme (im Original in M 1:50; Aufmaß und Zeichnung die Autorinnen, 2006).

a – Grundriss

b – Querschnitt

c – Längsschnitt

d – Ansicht Westfassade (bis zur Höhe des Krongesims-Ansatzes).

e – Ansicht Südfassade (ohne Chorschluss; bis zur Höhe des Krongesims-Ansatzes).

f – Wandabwicklung Südwand des Langhauses, Niveau über der Empore mit Befunden der Laibungen von zwei zugemauerten, spitzbogigen Fensteröffnungen.

Abb. 9: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Raumbuch – Beispiel der Bearbeitung.

Abb. 10: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Bauphasenplan.

Abb. 11: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Portal des Durchgangs von der Hl.-Anna-Kapelle ins Langhaus – der ursprüngliche Außeneingang von Norden, Blick von der Kapelle, Zustand 1996 (Národní památkový ústav/Nationales Denkmalinstitut, Außenstelle Liberec, Sammlung der Fotodokumentation, Nr. 119863, Foto Roman Kursaj).

Abb. 12: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Fragment eines Portals in der Südfassade des Langhauses (Teil des rundbogigen Sandsteingewändes rechts von der Einfassung der jüngeren Fensteröffnung sichtbar).

Abb. 13: Stvolínky, Allerheiligenkirche, zugemauertes spitzbogiges Fenster in der Südachse der Westfassade des Langhauses.

Abb. 14: Stvolínky, Allerheiligenkirche, der obere Teil der Laibung des zugemauerten spitzbogigen Fensters in der Südachse der Westwand des Langhauses, sichtbar im Innenraum über der Empore.

Abb. 15: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Dachraum der Hl.-Anna-Kapelle, Blick nach Westen. Links die Nordwand des Langhauses mit sichtbarer oberer Linie des ursprünglichen Außenputzes; über dieser Linie Aufstockung aus unverputzten Sandsteinquadern.

Abb. 16: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Innenraum, Spuren der Laibung einer Öffnung in der Mittelachse der Westwand des Langhauses, (senkrechte Putzkanten unter dem jüngeren Fenster sichtbar).

Abb. 17: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Innenraum, Ostteil der Nordwand des Langhauses (Niveau über der Empore) mit sichtbaren Unregelmäßigkeiten der Konstruktion (in diesem Bereich Ziegelmauerwerk, gotische Wände bestehen aus Feldsteinen).

Abb. 18: Stvolínky, Allerheiligenkirche, zweiterverwendetes Sandsteinportal im Durchgang vom Langhaus ins Erdgeschoss des Turmes, Blick von Langhaus.

Abb. 19: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Rekonstruktion der gotischen Bauphase (rechts im Vergleich mit dem heutigen Grundriss).

Abb. 20: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Portal des Durchgangs vom Langhaus ins Erdgeschoss des Turmes; links Abdruck einer gemauerten Empore teilweise sichtbar (rundbogig geformte Reste von eingesetzten Ziegeln).

Abb. 21: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Blick von Hl.-Anna-Kapelle auf die Westwand des Turmes mit dem Fenster des Turm-Erdgeschosses und der Tür des Außenaufgangs ins 1. OG.

Abb. 22: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Innenraum, Nordwand des Langhauses mit Abdruck einer gemauerten Empore.

Abb. 23: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Innenraum, Nordwand des Langhauses mit Spuren einer zugemauerten Öffnung über der Empore.

Abb. 24: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Südfassade, ältere Putzschicht mit Vorritzungen einer illusionistischen Eckquaderung an der Südwestecke.

Abb. 25: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Südfassade, ältere Putzschicht mit Spuren der Vorritzung einer illusionistischen Einfassung der gotischen Fensteröffnung.

Abb. 26: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Innenraum, Teil einer gemalten Inschrift im mittleren Bereich der Südwand des Langhauses (Niveau über der Empore).

Abb. 27: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Innenraum, Ostteil der Nordwand des Langhauses (Niveau über der Empore), Putzschicht mit einer gemalten Umrahmung, die unter den Fußboden der heutigen Empore sowie unter der Ostwand des Langhauses weiter läuft.

Abb. 28: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Renaissance-Grabplatten aus der 2. Hälfte des 16. Jahrhunderts, sekundär in der Nordfassade der Sakristei eingesetzt.

Abb. 29: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Hl.-Anna-Kapelle, Blick von Norden; links die eingestürzte Treppe des Außenaufgangs ins 1. OG des Turmes.

Abb. 30: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Innenraum der Hl.-Anna-Kapelle, Blick nach Westen.

Abb. 31: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Innenraum des Chores, gemalte klassizistische Vase unter der jüngeren, zerstörten dekorativen Fassung.

Abb. 32: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Innenraum des Chores, klassizistisches illusionistisches Geländer unter der breiten Fensteröffnung des Oratoriums.

Abb. 33: Stvolínky, Allerheiligenkirche, Innenraum, Blick nach Osten, Zustand 1996 – vor der Ausplünderung der gesamten Innenausstattung (Národní památkový ústav/Nationales Denkmalinstitut, Außenstelle Liberec, Sammlung der Fotodokumentation, Nr. 119857, Foto Roman Kursaj).

(E. Fechnerová)